

**Академія педагогічних наук України
Університет менеджменту освіти
Кафедра професійної освіти**

А.О. МОЛЧАНОВА

**ЕФЕКТИВНІ ШЛЯХИ КОМУНІКАЦІЇ ПТНЗ
В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ**

*Конспект лекції з курсу підвищення кваліфікації
керівників професійних навчальних закладів*

Київ – 2009

*Схвалено науково-методичною радою Університету менеджменту освіти
АПН України (протокол № 2 від 15.05. 2009 р.)*

*Розглянуто і схвалено на засіданні кафедри професійної освіти
Університету менеджменту освіти АПН України
(протокол № 4 від 28.04. 2009 р.)*

Автор

А.О.Молчанова, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри професійної освіти Університету менеджменту освіти АПН України

Рецензенти:

Л.М. Сергеева, завідувач кафедрою професійної освіти Університету менеджменту освіти АПН України, доцент, кандидат педагогічних наук;

Н.О. Талалуєва, вчений секретар відділення професійної освіти і освіти дорослих АПН України, кандидат педагогічних наук

Молчанова А.О. Ефективні шляхи комунікації ПТНЗ в освітньому середовищі: Конспект лекції з курсу підвищення кваліфікації керівників професійних навчальних закладів – К.: ПВТП «LAT&K», 2009. – 80 с.

У лекції висвітлюється основні напрями розвитку комунікативної компетенції учнів ПТНЗ, організації та функціонування учнівського самоврядування як педагогічного явища у вихованні майбутніх фахівців. Розглядаються історичні аспекти, етапи створення учнівського активу, принципи його діяльності, форми та перспективи.

Рекомендовано для директорів професійних навчальних закладів, заступників директорів з навчально-виховної роботи, майстрів виробничого навчання, класних керівників, вихователів гуртожитків, студентів вищих навчальних закладів.

Ефективні шляхи комунікації ПТНЗ в освітньому середовищі

Мета: Ознайомити слухачів про напрями формування комунікаційної взаємодії суб'єктів освітнього середовища та діючу нормативно-правову базу учнівського самоврядування, визначити принципи і сфери його діяльності.

Зміст

Вступ	4
1. Теоретичні та практичні аспекти комунікаційної взаємодії у професійному навчальному закладі	7
1.1. Особливості комунікативної відкритості	7
1.2. Комунікативна культура майбутніх фахівців	12
1.3. Специфіка відносин суб'єктів навчально-виховного процесу (відносини домінування-залежності)	20
2. Комунікаційна взаємодія як основа розвитку учнівського самоврядування у професійному навчальному закладі	27
2.1. Учнівське самоврядування як педагогічна проблема	27
2.2. Історія становлення учнівського самоврядування в навчальних закладах	31
2.3. Нормативно-правова база діяльності учнівського самоврядування	42
2.4. Педагогічне управління учнівським самоврядуванням	45
2.5. Зміст та напрями діяльності органів учнівського самоврядування.	55
2.6. Досвід організації учнівського самоврядування в сучасних професійних навчальних закладах	58
Висновки	62
Тести для самоконтролю	63
Довідкові матеріали	64

ВСТУП

Комунікативна компетентність характеризується вмінням спілкуватися, що є однією з найважливіших умов об'єднання людей для будь-якої спільної діяльності.

Розподіл праці робить людей залежними один від одного. У зв'язку з цим спільна діяльність передбачає спілкування людей. Ефективність цього процесу залежить від умов їх комунікативної компетентності, що впливає на соціальну взаємодію.

Процес спілкування є багатомірним і багаторівневим, звідси і широка диференціація: спілкування пряме і побічне, неопосередковане й опосередковане, ділове і особисте, міжперсональне і міжгрупове.

У спілкуванні люди виявляють, розкривають, розвивають і формують свої якості, оскільки спілкуючись, Людина засвоює загальнолюдський досвід (соціалізація), суспільні норми, що склалися історично, цінності, знання й способи діяльності. *Спілкування*, як предметна діяльність, – найважливіший фактор *соціальної взаємодії* (соціалізації). Спілкування, взаємодія за своїм призначенням багатофункціональні: це і пізнання людьми у спілкуванні предметного світу, і взаємопізнання, формування міжособистісних відносин і вплив людини одна на одну.

У спілкуванні має значення комунікативна компетентність, яка характеризується як передача – прийняття значень інформації, що містять два аспекти: предметний, або змістовний, та інтерпретаційний. *Інтерпретаційний аспект* комунікації пов'язаний з тим смислом, який надають учасники спілкування тим, кому передають інформацію, тим самим впливаючи на характер і зміст соціальної взаємодії.

Саму соціальну взаємодію можна розглядати на мікро- і макрорівнях.

Міжособистісна інтеракція – це мікрорівень взаємодії; між великими структурами – це макрорівень. На макрорівні ми вивчаємо великі суспільні структури; на мікрорівні – взаємодію людей один з одним, іноді в групах, іноді в

парах. Повсякденне спілкування між членами сім'ї здійснюється на мікрорівні. В той же час сім'я є соціальним інститутом, який вивчається на макрорівні, де він пов'язаний з ринком, законодавчою системою і системою суспільних класів, тобто опосередковано, як безпосередньо відбувається соціальна взаємодія, стійкість якої залежить від комунікативної компетентності.

Нині існує багато теорій соціальної (міжособистісної) взаємодії: теорія обміну Дж. Хоуменса (суть якої – люди взаємодіють один з одним на основі свого досвіду, зважуючи можливі винагороди й витрати); теорія символічного інтеракціонізму Дж. Герберта Міда (сутність якої – поведінка людей по відношенню один до одного і до предметів оточуючого світу зумовлюється тим значенням, яке вони їм надають); теорія управління враженнями Ервіна Гофмана (суть – соціальні ситуації нагадують спектаклі, у яких актори намагаються створювати і підтримувати сприятливі враження); психоаналітична теорія Зигмунда Фрейда (суть – на міжособистісну взаємодію глибоко впливають поняття, які засвоєні у ранньому дитинстві, і конфлікти, що пережиті в цей період). Насправді, на характер соціальної взаємодії впливає все, в тому числі й рівень комунікативної компетентності, який необхідно спеціально розвивати.

Комунікація (лат.*communicato* від *communico* – роблю спільним, зв'язую, спілкуюсь), визначається як спілкування, передавання інформації від людини до людини – специфічна форма взаємодії людей у процесі пізнавально-трудова діяльності за допомогою мови чи інших знакових систем [Педагогічний словник / За ред. дійсн. чл. АПН України Ярмаченка М.Д. – К.: Педагогічна думка, 2001. – 514, 259].

Підвищення комунікативної культури відбувається впродовж життя людини в результаті того, що індивід шляхом проб і помилок засвоює правила взаємодії, зміст міжособистісних ролей, формує репертуар поведінкових дій, удосконалює комунікативні засоби, засвоює поняття та виробляє вміння пристосовуватись до стресових впливів тощо. Проте цей процес у повсякденному житті є стихійним, неусвідомлюваним і часто малоефективним. Вироблення професійної комунікативної культури можливе лише з урахуванням власної схильності до

певної манери спілкування та усвідомлення її недоліків, які можуть бути завуальовані.

Виховні системи у професійно-технічних навчальних закладах України включають як обов'язкові фактори компоненти соціальної взаємодії, розгалужену мережу діяльності громадських організацій, різномірневі структури учнівського самоврядування. Якщо навчальний процес може сприяти формуванню самостійності думок і помыслів, професійної та загальної культури, то дійсне учнівське самоврядування – самостійності поведінки та дії, політичних умінь, гідності та відповідальності молодих фахівців. Беручи участь у самоврядуванні, учні розширюють можливості вільного розвитку особистості, доцільніше вирішують колективні справи, формують простір міжособистісних і міжгрупових відносин та громадську думку.

Одним із шляхів формування в молоді здатності до самоорганізації педагоги вважають сучасні форми учнівського самоврядування. За останні роки воно стало невід'ємною частиною навчально-виховного процесу у багатьох навчальних закладах нашої країни, позбулося численних рис формалізму, збагатилося новим змістом.

Чітка організація учнівського самоврядування формує в підлітках громадянські знання та навички, сприяє набуванню власного досвіду у розробці і реалізації молочної політики органів влади, правових форм апеляції до владних структур з метою ефективної взаємодії з владою і роботодавцями з питань працевлаштування, захисту своїх прав, здоров'я молоді тощо.

Участь учнів у самоврядуванні забезпечує їх вільній розвиток, збагачує досвід міжособистісних і міжгрупових відносин та уможлиблює формування громадської думки.

Сучасна українська профтехпедагогіка спирається на багату спадщину, кращий досвід поколінь педагогів, майстрів та викладачів професійних навчальних закладів, які заклали теоретичні та практичні підвалини учнівського самоврядування. Аналіз літератури з цієї проблеми показує, що протягом останніх років зріс інтерес до змісту і форм сучасного самоврядування молоді –

публікуються статті, захищаються кандидатські дисертації, проводяться науково-практичні конференції.

В сучасних умовах розвитку комунікаційного й інформаційного суспільства поширилися форми залучення молоді до участі в соціально-політичному та культурному житті країни, місцевих громад, навчальних закладів. Змінюються взаємовідносини з оточуючим світом. Практичною школою демократії стає вміло організоване учнівське самоврядування, яке спирається на багаті історичні традиції, досвід минулих поколінь.

1. Теоретичні та практичні аспекти комунікаційної взаємодії у професійному навчальному закладі

1.1. Особливості комунікативної відкритості

Суспільство існує у передаванні досвіду і спілкування. Для спілкування необхідний приблизно однаковий емоційний та інтелектуальний заряд. Відповідно суспільне життя ототожнюється не тільки зі спілкуванням, але й з освітою, вимагаючи навчання і виховання для поглиблення досвіду, стимулювання й збагачення уяви, формування відповідальності за точність, неповторність тверджень і думок [3, 9-10]. Саме тому зміст людського буття повинен складатися не в скоренні природи, не в нарощуванні матеріального багатства, а в моральному удосконаленні людини. Комунікативна відкритість і моральне удосконалення реально постають через освіту. Єдиною ж моральною нормою, за визначенням В. Гьосле, повинна стати комунікативна відкритість [2, 11-12; 70], що є запорукою існування суспільства відкритого типу.

У складній системі цінностей, серед яких – життя, особиста свобода, власність та інші - чільне місце належить саме освіті, оскільки вона найбільшою мірою сприяє формуванню самореалізації та моральному удосконаленню особистості з метою її підготовки до комунікативної відкритості.

Перехід до інформаційного суспільства підкреслює значення знаннєвої парадигми освіти. Сучасний процес глобалізації з одного боку сприяє формуванню інформаційного суспільства, а з другого – поділяє суспільства на такі, що виробляють інформацію й такі, що нею користуються. Тому, все більшого значення надається саме знанню, а не загальній поінформованості, адже носій знань – творча, відкрита, конкурентоспроможна особистість [8].

Особливого сенсу набуває культурна парадигма наповнення змісту освіти та сучасний соціокультурний простір, особливістю якого є перехід від техногенної цивілізації до антропогенної. Культура виступає складною взаємодією і цілісною єдністю матеріальної й духовної діяльності. Через освіту здійснюється усвідомлення типу культури, полікультурності та варіантів культурного розвитку особистості. Культура формує культуру мислення, праці, комунікативності.

Заміна індустріального суспільства інформаційним змінює системи діяльності, адаптації і виживання людини в нових умовах. Потрібно враховувати те, що осмислення інформації як знання людина здійснює через своє світосприйняття і власний світ емоцій. На сьогодні проблема людини й формування комунікативної відкритості найбільш актуальна і найбільш складна. Потрібні нові підходи до її осмислення. Моральне удосконалення особи і формування комунікативної відкритості покликане сприяти формуванню світогляду, її самореалізації й само актуалізації, що відповідно, визначить і місце людини в сучасному суспільстві, впливатиме на позитивне рефлексування і самому суспільству надаватиме більш духовної спрямованості.

Опосередкованість людської діяльності спілкуванням носить всезагальний характер. Це знайшло своє відображення в принципі єдності спілкування і діяльності, який у вітчизняній психології є одним із основних та загальноприйнятих [5, с.211].

В цьому випадку з'являється необхідність дати визначення діяльності спілкування і потреби в спілкуванні. М.І.Лісіна застосовує поняття "спілкування" синонімічно з комунікативною діяльністю [9, с.136]. Так само до цього

відноситься Б.Ф.Ломов [10], прямо та опосередковано це міститься у визначеннях Г.А. Андрєєвої [1], В.П. Зінченко та С.А. Смірнова [6].

Серед усіх визначень функцій спілкування найбільш диференційованим є класифікація Г.А.Андрєєвої [1], яка виділяє три сторони спілкування комунікативну, інтерактивну і перцептивну, Б.Ф.Ломова [10] (інформаційно-комунікативна, регуляційно-комунікативна і афективно-комунікативна функції спілкування) та класифікація за критерієм мети спілкування, запропонована Л.А.Карпенко [7, с.245]. Л.А.Карпенко виділяє наступні функції спілкування:

1. Контактна, мета якої встановлення і підтримання контакту. Ця ж функція виділяється, як одна з реалізуємих в актах комунікації.

2. Інформаційна, мета якої - обмін інформацією. Обмін інформацією з використанням комунікативних засобів складає сам процес комунікативної діяльності.

3. Спонукальна, мета якої - стимуляція партнера до виконання тих чи інших дій.

4. Координаційна, мета якої - взаємне орієнтування та узгодженість дій при сумісній діяльності.

5. Розуміюча, мета якої - розуміння змісту інформації та намірів партнера.

6. Емотивна (або амотивна), мета якої - збудження в партнері потрібних емоційних переживань та зміна своїх емоційних переживань.

7. Встановлення відношень, мета якої - усвідомлення та фіксування свого місця в системі соціальних зв'язків. Саме ця функція є основною в особистісному розвитку людини.

Отже, "...пізнання і оцінка інших людей є результатом і продуктом спілкування..."» (М.І.Лісіна). Для здійснення самого процесу комунікації є наступні умови: встановлення контакту та здійснення прийому - передачі інформації (обмін комунікативними актами). Пізнання один одного дійсно є продуктом спілкування, однак, далеко не завжди збігається з метою спілкування.

Соціальна перцепція – багатофункціональний психічний процес, який припускає сприйняття зовнішніх ознак людини, співвіднесення їх з її

особистісними характеристиками, інтерпретацію та прогнозування на цій основі її вчинків, а також це важливий психологічний процес, відповідальний за здійснення людиною певної соціальної поведінки [4].

Атракція – виникнення привабливості, симпатії, любові, дружби між людьми.

Емпатія – це співпереживання, проникнення в почуття іншої людини.

«*Ефект первинності*» – знайомий усім «перший погляд». Найчастіше наше ставлення до людини, яку ми бачимо вперше, буде формуватись під впливом першого враження. Не випадково американські популяризатори зовнішніх атрибутів спілкування наголошують на тому, щоби ретельно готуватися до першої зустрічі з важливою особою.

«*Ефект новизни*» полягає в тому, що вже знайома особа буде сприйматись нами за певними змінами, які з нею відбуваються.

«*Ефект ореолу*» полягає в такому: якщо до певної людини ми ставимось позитивно, то щиро радіємо її успіхам, намагаємося зрозуміти, чому вона помилилась, даємо їй безліч шансів на виправлення тощо. Якщо ж загалом ми сприймаємо особу негативно, то всі її успіхи для нас є випадковістю або тим, що називається «пощастило», а промахи та помилки будуть сприйматися як цілком закономірна річ. Саме цю інформацію особливо повинні враховувати педагоги, бо нерідко через «ефект ореолу» страждають їхні стосунки з деякими учнями.

Спілкуючись із партнерами, ми уважно стежимо не тільки за його словами та діями, а й за тим, як він реагує на нас.

Ідентифікація обожнення себе з іншими й визначення своїх соціальних ролей, поглядів, норм, цінностей.

Каузальна атрибуція – інтерпретація суб'єктом причин і мотивів поведінки як власної, так і інших людей; причому спостерігається різниця в поясненні причин і мотивів власної поведінки та причин і мотивів такої ж поведінки іншої особи.

Перцепція (лат. Сприймання, пізнавання) – чуттєве сприйняття зовнішніх предметів [11].

Рефлексія – усвідомлення суб'єктом того, як він сприймається партнером у спілкуванні.

Стереотипізація – сприймання і оцінка людей (і себе) на базі певних сталих уявлень, норм, установок; класифікація норм поведінки та інколи безпідставна інтерпретація їх причин шляхом віднесення до вже відомих явищ, до відповідних соціальних стереотипів (штампів). Приписуються причини поведінки, партнери намагаються дати пояснення вчинкам іншого, домислюючи його думки, почуття, мотиви. А здатність швидко та однозначно складати судження про людей заважає по-справжньому їх розуміти [4].

Література

1. Андрєєва Г.А. Соціальна психологія. М.: Вид-во МДУ, 1980.
2. Гьосле В. Практична філософія у сучасному світі / Пер.з нім., примітки та післямова А. Єрмоленка. – Київ: Лібра, 2003. – 248с.
3. Д'юї Дж. Демократія і освіта. – Львів: Літопис, 2003. – 294с.
4. Жорняк Н.В. Спілкування як діяльність: порівняльно-психологічний підхід // Педагогічний процес: теорія і практика. Вип..1.К.: Вид-во П/П «ЕКМО» 230 – С.210–218
5. Зінченко В.П., Смірнов С.Д. Методологічні питання психології. - М.: Вид-во Моск. Ун-ту, 1983.
6. Карпенко Л.А. (Укладач) Психологія. Словник. /ред.А.В.Петровського, М.Г.Ярошевського. - М.: Політвид, 1990.
7. Корецька А.І. Освіта як фактор морального вдосконалення і комунікативної відкритості // Нова парадигма: Журнал наукових праць / Гол. Ред.. В.П.Бех. – Вип.59. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2006. – 232с., С.79 – 86
8. Лісіна М.І. Спілкування з дорослими у дітей перших семи років життя. //Хрестоматія по віковій психології/Сост. Л.М.Семенюк, під ред. Д.И.Фельдштейна. - М.:Міжн.пед.академія, 1994. - С.136-43.
9. Ломов Б.Ф. Методологічні та теоретичні проблеми психології. - М.: Наука, 1984.

1.2. Комунікативна культура майбутніх фахівців

Комунікативна культура фахівця розглядається як інтегральна якість його особистості, яка синтезує в собі загальну культуру спілкування і її специфічні прояви в професійній діяльності.

Ці вимоги до професійної комунікативної культури фахівця є правомірними й при здійсненні більш формалізованих типів контактів під час ділових нарад. Вимоги, які впливають з етапів ділової наради: початок, передача основної інформації, аргументація, нейтралізація й прийняття рішення - важливі. Особливості професійної комунікативної культури фахівців на кожному з етапів виявляються у тому, що йому:

- необхідно привернути увагу учасників до проблеми, мотивувати необхідність їхньої участі в обговоренні;
- стимулювати особистий інтерес учасників до якомога більш ефективного розв'язання проблеми;
- усі висловлювання під час наради узагальнити, обґрунтувати і раціонально аргументувати;
- не відкидати аргументів інших, а розуміти їхню позицію, інтереси, сумніви, чинники аргументів;
- дотримуватись принципу максимально можливого врахування інтересів учасників наради при прийнятті остаточного рішення.

Вищевказані вимоги до професійної комунікативної культури майбутніх фахівців говорять про необхідність її цілеспрямованого формування [3; 5; 10].

Першим базовим положенням для визначення методів формування професійної комунікативної культури майбутніх фахівців є усвідомлення діяльнісного середовища індивіда та здатності впливати на нього для досягнення своїх цілей, а в умовах спільної діяльності робити свої дії максимально

ефективними та зрозумілими для інших. Це так званий "акціональний" аспект комунікативної компетентності, який являє собою "комунікативне інобуття дій, заданих колективною цілеспрямованою діяльністю" [9, с. 13],

Другим базовим положенням для визначення методів формування професійної комунікативної культури майбутніх фахівців є думка Ю. М. Ємельянова про те, що "ключові способи підвищення комунікативної компетентності слід шукати не в шліфовці поведінкових умінь і не в ризикованих спробах особистісної реконструкції, а на шляху активного усвідомлення Індивідом природних міжособових ситуацій і самого себе як учасника цих діяльнісних ситуацій, на шляхах розвитку соціально-психологічної уяви, яка дозволяє бачити світ з точки зору інших людей" [8, с. 56].

Як показують результати експериментальних досліджень, витoki недостатніх умінь спостерігати, слухати, запитувати й говорити з урахуванням доцільності своїх висловлювань і невербальних проявів криються в надмірній суб'єктивності, спрямованості на себе, а це означає, що учня треба на чуттєво-практичному досвіді навчити поводитися в різноманітних ситуаціях спілкування, переконати його в тому, що успішність спілкування в діяльності забезпечується міжособистісною взаємодією, а не лише індивідуальними зусиллями [2;3;12].

Міжособистісна взаємодія виникає в певних комунікативних (міжособистісних) ситуаціях. Ю. В. Ємельянов називає комунікативною ситуацією набір усіх подій, які проходять у контактній групі. Її компонентами є комплекс об'єктивних факторів, які впливають на кожного члена групи (у цьому випадку робочого колективу чи випадкових учасників бесіди); система соціальних установок членів групи; особистісна задіяність учасників у дану подію [8, 24].

Індивідуальний внесок кожного учасника групи в ситуацію і набуття внаслідок цього власного досвіду і є процесом підвищення професійної комунікативної культури.

Усе вищенаведене мимоволі приводить до висновку, що аналіз конкретних ситуацій з діяльності майбутнього фахівця і є тим шляхом, який буде сприяти виробленню комунікативних умінь майбутнього професіонала на практично-

чуттєвому матеріалі. Майбутній спеціаліст повинен не просто накопичити у своїй пам'яті картотеку можливих рішень міжособистісних ситуацій, а навчитись аналізувати й усвідомлювати свою участь у них, а результатом мають бути не просто комунікативні вміння, а здатність компетентної участі в міжособистісних ситуаціях на творчому рівні, тобто професійна комунікативна культура майбутнього фахівця.

Комунікативна культура – це важлива невід'ємна складова загальної культури особистості, яка дозволяє людині правильно орієнтуватися в будь-якій комунікативній ситуації, уміло використовувати комунікативні знання й уміння, враховуючи індивідуальні комунікативні особливості учасників цієї ситуації.

Професійна комунікативна культура – це цільне інтегральне динамічне утворення, що характеризується наявністю у фахівця рис, які дозволяють йому легко встановлювати нові ділові контакти, гнучко орієнтуватися в комунікативній ситуації, швидко обирати необхідний стиль поведінки, уміло використовувати комунікативні вміння.

Слід враховувати, що **ділове спілкування** - це складний, багатоплановий процес взаємодії між людьми на основі обміну інформацією в сфері професійної діяльності; організація спільної діяльності з урахуванням функціональних якостей партнерів по спілкуванню. **Функції ділового спілкування:** контактна; інформаційна; спонукальна; координаційна; функція розуміння; емотивна; функція встановлення стосунків; функція надання впливу[1, 36].

Професійна комунікативна культура складається з 11 показників. За основу взяли комунікативні якості, виділені Т. Івановою [11], але дещо змінили їх, враховуючи специфіку праці майбутніх фахівців.

1. Рівноправність. З людиною можна спілкуватися, маючи на увазі тільки свої інтереси. Це умовно називається "Я-підхід".

Однак можливий і так званий "Ви-підхід", коли не забуті інтереси партнера. Прагнення домогтися тільки свого й ігнорування чужих потреб призводить до маніпулювання й тиску на партнера. Це нікому не подобається. У результаті - конфронтація й боротьба. Пам'ятаючи ж про інтереси іншого, людина буде

шукати компроміс. При цьому співрозмовник буде теж схильний до поступок і співробітництва

Отже, у будь-яких зіткненнях і конфліктах спочатку з'ясуйте наміри й очікування вашого партнера і його побоювання. Викладіть йому свої інтереси й страхи. А потім разом з ним шукайте варіанти рішення, які найбільшою мірою задовольняють обидві сторони.

2. *Толерантність*, Згадайте, як часто нас дратують будь-які прояви "неправильної" поведінки людей. Своє сприйняття людина вважає за еталон і оцінює з цих позицій чужі вчинки й думки в категоріях "погано", "неправильно", "чорне - біле", приймаючи суб'єктивні критерії за об'єктивні. Такі люди безапеляційно дають оцінку співрозмовникові, не сумніваючись, що власна позиція, бачення реальності - правильні й об'єктивні.

Треба розглядати прояв різних стилів поведінки в конфліктних і стресових ситуаціях, коли необхідно щось доводити, переконувати партнера. У чому полягає типова помилка в подібній ситуації? Люди так переконують свого партнера по конфлікту, ніби перед ними чистий аркуш паперу. Але необхідно пам'ятати, що в партнерів є свої погляди з цього питання, свої цінності.

Культура спілкування людини виражається в тім, щоб не тільки ігнорувати настанови партнера, але й дбайливо ставитися до них. Настави, погляди, позиції партнера спочатку визнаються: "Так, ви, напевно, праві". Але потім доцільно переконати його вагомими доказами.

Отже, толерантна людина терпима, вона розуміє, що всі люди неповторні й самобутні. Тому вона не висловлює оцінки дій іншого, усвідомлюючи їх відносність, а виражає лише свої почуття з приводу цих дій, а також поважає погляди партнера по спілкуванню. Наприклад: "Ваші слова мене кривдять".

3. *Гнучкість*, Конфлікт - це зіткнення позицій, інтересів. У ньому завжди є протиріччя, які потрібно розв'язати. У процесі пошуку рішення люди пропонують свої варіанти. Людина із "закритими поглядами" бачить тільки частину потенційних можливостей вирішення проблеми. Ніхто не може представити все поле альтернатив. Але консерватор із досить закритими поглядами, бачачи лише

частину, приймає її за ціле й не допускає можливості інших варіантів. "Я не бачу, значить, цього не існує". З такими людьми спілкування утруднене, вони нетерпимі до людей, негнучкі, відкидають усе, що не узгоджується з їхньою позицією.

Отже, чужу позицію, нехай і помилкову, краще не відкидати відразу, а прийняти як новий підхід. Тільки виявивши всі можливі альтернативи, потрібно шукати кращу з них. Але для цього потрібно разом з опонентом домовитися про загальні критерії оцінки альтернатив. Ними можуть бути загальні інтереси, що завжди знайдуться за будь-яких розбіжностей.

4. Референтність. Референтність виступає як джерело влади. Отже, щоб мати сильний вплив на інших, потрібно стати для них референтною особистістю. Але як цього домогтися? Згадаємо, що відрізняє референтних для нас людей.

По-перше, вони до нас добре ставляться, поважають і тим самим демонструють свою віру в добре в нас, довіряють нам. Цю довіру ми хочемо виправдати. По-друге, вони відповідають нашим очікуванням. Ці очікування - це образ "гарної" або "приємної" людини. Цей образ за індивідуальних розходжень має загальні риси: урівноваженість, доброзичливість, оптимізм, здатність бачити світлі сторони в темних явищах, бути скромним в успіху й стійким у невдачах.

Отже, щоб стати референтною людиною для оточуючих, потрібно намагатися бачити в них хороше, підкреслювати їхні гарні риси. Люди поведуться відповідно до того, чого очікують навколишні. У психології це називається ефектом Пігмаліона.

5. Інтернальність. У конфліктах завжди неминуче питання "Хто винен?" Відповідь на нього шукають обидві сторони. Саме на зіткненні думок з цього питання розпалюються емоції.

Провина може перебувати в тобі самому або поза тобою (в інших людях і обставинах, особливостях ситуації, випадковості). Отже, у поясненні причин конфлікту не звалюйте все на зовнішні обставини й інших людей. Приймайте персональну відповідальність за свої дії в конфлікті. Здатність прийняти провину

на себе, попросити вибачення - це властивість зрілої особистості. До того ж, цей прийом обеззброює.

6. *Етичність*. Людина з високо розвиненою комунікативною культурою поведінки ніколи не буде принижувати іншу, не стане використовувати обман, маніпуляцію, нечесні прийоми. Це не етично. А неетична поведінка не тільки принижує того, хто використовує ці прийоми, але й руйнує особистість. Культурна людина розуміє, що кожний має сильні й слабкі сторони, і навіть у конфлікті звертається до сильних сторін особистості, не зачіпаючи слабких.

7. *Доброзичливість* - здатність не тільки відчувати, але й показувати людям своє доброзичливе ставлення, повагу й симпатію, уміння приймати їх навіть тоді, коли не схвалюєш їхніх вчинків, готовність підтримати інших.

8. *Автентичність* - уміння бути природним у стосунках, не ховатися за маски або ролями, відкрита демонстрація іншим свого ставлення до різних проблем і людей, здатність бути самим собою в контактах з оточуючими.

9. *Ініціативність* - схильність до діяльної позиції в стосунках з людьми для того, щоб "іти вперед", а не тільки реагувати на те, що роблять інші; здатність установлювати контакти, не чекаючи ініціативи з боку оточуючих; готовність братися за якусь роботу, що вимагає активного втручання, а не просто чекати, коли інші почнуть щось робити. Це також готовність іншим відкрити свій внутрішній світ, тверда переконаність у тім, що відкритість сприяє встановленню здорових і міцних стосунків з оточуючими, щирість, уміння говорити про свої думки й почуття.

10. *Самопізнання* - дослідницьке ставлення до власного життя й поведінки, прагнення скористатися для цього допомогою з боку оточуючих, готовність приймати від них будь-яку інформацію про те, як вони сприймають тебе, але водночас - уміння бути автором своєї самооцінки; ставлення до конфронтації з іншими людьми й новим досвідом як до коштовного матеріалу, важливого для більш глибокого самопізнання.

11. *Емпатійність* - відсутність страху при безпосередньому зіткненні зі своїми почуттями або почуттями інших людей, уміння не тільки відчувати щось у

спілкуванні з людьми, й показувати це, виражати готовність приймати емоційну експресію з боку інших, але при цьому - відсутність прагнення нав'язати оточуючим свої почуття.

Вимоги до професійної комунікативної культури майбутнього фахівця:

- чітко уявляє цілі бесіди, знає характеристики співрозмовника, уявляє загальну тактику своєї поведінки та має набір відповідних аргументів і власну позицію (це інтернальність, самопізнання й автентичність);
- знає закони встановлення контакту з перших етапів бесіди й уміє ними користуватися (це відкритість і гнучкість);
- володіє прийомами активного й конструктивного слухання, що дозволяє краще зрозуміти позицію іншої сторони, сприяє виникненню позитивного ставлення з боку співрозмовника (це доброзичливість і референтність);
- уміє продемонструвати співрозмовнику увагу та повагу до нього, задовольняючи тим самим його потребу у власній значущості (це емпатійність, етичність і толерантність);
- не втрачає комунікативної ініціативи, активно впливає як на зміст, так і на загальний характер бесіди, у тому числі й на її емоційне забарвлення (це ініціативність).

Професійна комунікативна культура майбутнього фахівця вимагає чіткого орієнтування в професійній ситуації й вибору саме тих засобів спілкування, які для її розв'язання найбільш ефективні [12, с. 25-26].

Виділяють такі бар'єри, що існують у спілкуванні.

- *Бар'єр темпераменту*: зіткнення в спілкуванні людей діаметральних темпераментів може не лише формувати бар'єри на шляху до взаємодії, але й призвести до конфлікту.
- *Бар'єр негативних емоцій*, які здатні різко підсилити чи послабити невпевненість, скутість у спілкуванні. До фундаментальних емоцій, які здатні створювати серйозний бар'єр у спілкуванні, відносяться горе (страждання), гнів, відраза, презирство, страх, сором, провина, поганий настрій.

- *Бар'єр характеру* та його акцентуацій: кожен тип акцентуації породжує свої проблеми й у певних ситуаціях однотипні конфлікти. Одним з найбільш поширених джерел конфліктів і образ - невідповідність самооцінки й оцінки оточуючих.

- *Бар'єр манери спілкування*, яка як індивідуальна програма формується на базі темпераменту, характеру й типу акцентуації [4, 46]

- *Бар'єр недостатнього розуміння* важливості спілкування, який виникає:

- 1) як наслідок неадекватної установки людини на те, що повну інформацію оточуючим сповіщати не обов'язково;

- 2) унаслідок недооцінки індивідом спілкування як соціально-психологічного механізму адаптації й соціалізації [6, 22].

Література

1. Андреева И.В. Этика деловых отношений. – СПб. : Вектор, 2005. – 154с)
2. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація. - К.: Академія, 2006. - 255 с.
3. Дерманова И, Б., Сидоренко Е. В. Межличностные отношения. - СПб.: Речь, 2005. - 40 с.
4. Добрович А. Анатомия диалога // Психология влияния. - СПб.: Питер, 2001.-С. 138-182.
5. Долинська Л. В. Формування комунікативної компетентності майбутніх менеджерів / За заг. ред. канд. пед. наук О. А. Кузьменка. - К.: Логос, 2001. - 96 с.
6. Доценко Е. Л. Психология манипуляции. - М., 1996. - 206 с.
7. Емельянов Ю. Н. Активное социально-психологическое обучение. - Л.: ЛГУ, 1985. - 354 с.
8. Емельянов Ю. Н. Обучение паритетному диалогу. - Л.: ЛГУ, 1991. 240с.
9. Єфремцева С. А. Тренінг спілкування для старшокласників. - К.: Віпол, 1994. - 75 с.
10. Иванова Т.В. Культура педагогического общения. – К., 2003. – 90 с.

11. Професійна комунікативна культура майбутніх інженерів зв'язку. Навчально-методичний посібник для вищих навчальних закладів. Укладач Г. М. Петрук. - Полтава, 2008. - 136 с.

1.3. Особливості відносин суб'єктів навчально-виховного процесу (відносини домінування-залежності)

Відносини домінування - залежності - недостатньо вивчений феномен як у соціальній психології, так і в педагогіці. Останнім часом психологічний вплив педагога на учнів і взагалі на учнівську молодь різко ослабло. Учні стають усе більше розкріпаченими, слабо керованими, хоча вони повинні, у певній мері, залежати від тих, хто їх навчає. До того ж педагогічна діяльність, по визнанню багатьох учених - це різновид управлінської, а виходить, повинна бути побудована за субординаційним принципом.

У горизонтальних відносинах зараз відбуваються зворотні процеси: молоді люди стають усе більше залежними друг від друга, особливо часто учні попадають під вплив неформальних угруповань із напівкримінальною або кримінальною спрямованістю.

Розглянемо види домінування - залежності в системах "педагог - учень" і "учень - учень"; визначимо фактори, що впливають на ці відносини.

Домінування ми визначаємо як перевагу однієї особистості (групи) над іншою в чому-небудь при одночасному впливі першої на останню. А залежність - це протилежне домінуванню явище.

Види домінування в системі "педагог - учень":

1. Соціально-рольовий. Соціальні ролі, або функції, у педагогів і учнів різні. Учні формально просто зобов'язані підкорятися педагогові, причому незалежно від емоційного відношення до нього. Однак таке явище поширено сьогодні головним чином серед учнів, що приїхали на навчання із сільської місцевості.

2. Інформаційний. На перший погляд здається, що чим вище рівень інформованості педагога по предмету й взагалі вище рівень його ерудованості,

тим сильніше він буде впливати на учнів. Але виявилось, що між цими змінними немає прямої залежності. Максимальна величина домінування спостерігається при невеликих, оптимальних розходженнях у рівні інформованості між педагогом і учнями. Коли ж розходження занадто великі, настає вповільнення процесу передачі знань по вертикалі. Очевидно, це відбувається через взаємне непорозуміння між педагогами й учнями.

3. Вербально - енергетичний. Педагог у силу своїх професійних обов'язків змушений багато й подовгу говорити, його вербальна активність поза межна. У результаті мовний апарат педагога стає досить натренованим, витривалим, енергійним, у мові з'являються владність, твердість, а іноді диктаторські, гіпнотичні й артистичні риси. Цим самим педагог здатний "давати" на учнів, панувати над ними, нав'язувати свою думку, одним словом, домінувати.

4. Економічний. За словами багатьох досвідчених педагогів, раніше, в до перебудований час, матеріальний статус педагога в його роботі з учнями великого значення не мав. Зараз інша справа : той педагог користується авторитетом в учнів, а отже, впливає на них, хто домінує над ними економічно.

5. Вертикально-просторовий. Замічено: якщо під час проведення занять педагог перебуває в одній площині з учнями (горизонтальної) або нижче них, то його вплив на вихованців слабшає. Таке явище найчастіше спостерігається в аудиторіях, вибудованих амфітеатром. І, навпаки, якщо викладач піднімається над аудиторією, то йому набагато легше управляти нею, впливати на неї. Видимо, у людини, поряд з багатьма інстинктами, існує ще потяг до вертикальної переваги над навколишніми.

6. Кількісний. Стало аксіоматичним: чим менше чисельність навчальної групи, тим залежніше вона від педагога. Але виявлено виключення з цього правила. У педагогів, здатних привселюдно грубо й безцеремонно вторгтися у внутрішній світ учнів, буквально всі його підопічні поводяться скуто, а педагог за рахунок своєї такої якості жорстко домінує над ними.

Види залежності в системі "учень - учень"

1. Фізичний. Це перевага в силі, масі, росту. Цікава закономірність виявлена в дії фактора росту. Домінувати над навколишніми прагнуть хлопці, або занадто високі, або низькорослі, тобто значно виділяються серед своїх однолітків. Високі прагнуть, як не дивно, ще більше піднятися над оточенням, нарощуючи штучно свій ріст: за рахунок взуття, зачіски, головного убору та ін. Низькорослі теж намагаються таким же шляхом "піднятися", але все-таки головна їхня орієнтація - це прагнення домінувати в навчально-виховній діяльності.

2. Територіально - регіональний. Учні, що проживають у тій же місцевості (регіоні, місті, районі), де розташований навчальний заклад (технікум, коледж, училище), домінують над приїжджими. Очевидно, у цьому випадку причиною цього явищу служить наявність у психології молодих людей так званого територіально-охоронного інстинкту, що властивий взагалі всім живим істотам.

3. Хронологічний (віковий). Це так звана "дідівщина", коли старшокурсники домінують над першокурсниками, а в середовищі однокурсників - учні більше старшого віку над "молодими". "Дідівщина" у повсякденній свідомості асоціюється із чимсь негативним. Звичайно, негативних сторін у неї чимало, але є й позитивні. "Діди" навчають у професійному плані менш досвідчених, стимулюють їхню активність, забезпечуючи тим самим ріст професійної майстерності. А виходить, допомагають як педагогам, так і своїм підопічним. Крім того, "діди" виховують у більш молодих таку якість, як емоційно позитивне відношення до віку й досвіду й, по суті справи, деяку залежність від більше старших і більше досвідчених. З огляду на те, що прагнення старших і більше досвідчених - наставляти й виховувати молодих і менш досвідчених є спонтанним, мимовільним, підсвідомим і до всього іншого є в наявності в природі, це явище ми вправі назвати педагогічним або наставницьким інстинктом.

4. Економічний. Це перевага в матеріальному статусі одного учня над іншими, а також його домінування в можливостях роздобути які-небудь матеріальні цінності (у тому числі наркотики).

5. Зовнішньогруповий. Вид домінування, пов'язаний з наявністю або відсутністю в учня зв'язків з високо статусними (за мірками молоді) індивідами

або групами, наприклад, приналежність до неформального "авторитетного" угруповання.

6. Академічний. Перевага в навчальній діяльності, тобто в успішності. Цей вид домінування - залежності зустрічається, головним чином, у творчих навчальних закладах, з переважно жіночим контингентом учнів, наприклад, у медичних, фармацевтичних, педагогічних.

7. Емоційно-оцінний. У навчальних закладах, де серед учнів переважають дівчата, істотну роль у відносинах грає емоційно-оцінний статус учениці (оцінка з боку педагога), а також соціометричне положення в групі, що, у свою чергу, багато в чому залежить від зовнішніх даних дівчини.

Скільки існує якостей особистості й видів людської діяльності, стільки ж існує й видів домінування - залежності. Ті види, про які говорилося вище - найбільш розповсюджені, значимі для навчальних закладів у сучасних умовах.

Фактори, що впливають на відносини домінування – залежності.

Людина не може не домінувати над оточуючими його людьми хоча б у якійсь дуже вузькій області (діяльності), але одночасно й цілком залежати від них. Він найчастіше перебуває з найближчим контактним оточенням у біполярних відносинах, тобто одночасно домінує над одними й залежить від інших. У міжособистісному спілкуванні спостерігається приблизно така ж картина: в одній діяльності А домінує над В, в іншій - У над А.

Компенсаторний ефект разом з тенденцією до конкуренції є вродженим складовим домінантною установкою й потреби в домінуванні. Потреба в домінуванні, як з'ясувалося, має також і придбані складові. Так учні, які в стінах навчального закладу брали участь у різних змаганнях, тобто постійно "експлуатували", розвивали конкурентно-компенсаторні механізми поведінки, після закінчення навчального закладу настільки ж активно прагнули до конкурентної боротьби, іншими словами, до домінування, але вже в інших видах діяльності.

Відносини підрозділяються на ситуативні, або імпульсивні, і довгострокові. Як тільки соціальні потреби й очікування групи задоволені, група "відриває"

домінантну особистість. Розрив відносин може відбуватися й по "провині" самої домінантної особистості. Так замічено, що учні зі слабким типом першої системи (за І.П.Павловим) можуть домінувати, зокрема лідирувати, але нетривалий час. У них швидко настає пересичення, стомлення. Найчастіше домінантні (лідерські) якості в таких учнів проявляються лише в особливих умовах, здебільшого в екстремальних.

Наявність домінантної особистості в неформальній студентській групі, скомплектованої з урахуванням взаємних симпатій, є гуртуючим, цементуючим групу фактором. Наявність такої ж особистості у формальній, тобто навчальній групі, нерідко служить причиною її дезінтеграції. Відомо, що будь-яка навчальна група ділиться на ряд підгруп чисельністю від 5 до 7 чоловік, з'єднаних дружніми зв'язками. Наявність у підгрупах добре встигаючих учнів скріплює їх, а наприклад, прихід у більшу навчальну групу нового добре встигаючого учня приводить до підвищення конфліктності.

Відносини в різних соціальних спільнотах не однакові. Чим нижче інтелектуальний і освітній рівень членів групи, тим сильніше міжособистісна, внутрішньогрупова залежність у ній, сильніше потреба в співучасті, у життєдіяльності один одного. Умовою вільного незалежного поведіння окремої особистості в такій групі є або її домінування в значимій для групи діяльності, або приналежність до зовнішньої високостатусної спільноти. Взагалі з ростом в учнях інтелектуального й освітнього рівнів послабляється залежність від однокурсників, зате підвищується, підсилюється залежність від педагогів і макросоціальних факторів, наприклад, від ЗМІ.

Виявлено сильну залежність учнів, головним чином, що навчаються в навчальних закладах від внутрішньогрупових норм. Ті, хто у своєму поведінні дотримуються цих норм, є їхніми носіями й особливо провідниками, домінують над тими, хто тією чи іншою мірою схильний відходити, відступати, відхилятися від нормативного поведіння. На жаль, норми в сучасному молодіжному середовищі, особливо в неформальній, відрізняються від традиційних загальноприйнятих у дорослому суспільстві. Наприклад, якщо А робить якусь

послугу В, то В повинен відповісти тим же. А в молодіжних угрупованнях інша справа. Якщо А робить послугу В, то В розцінює цей вчинок як прояв слабості й прагне ще більше підім'яти під себе А, тобто домінувати над ним. І ще, якщо учню доручено виконати якийсь завдання, то нормальним вважається не самому приступити до його виконання, а знайти когось іншого для цієї мети, природно, більш залежного або слабкого.

Виявлене трохи несподіване явище. У ряді випадків навіть педагог може виявитися залежним від учнів. Так, високо оцінювані більшістю педагогів учні здатні вплинути на оцінки інших педагогів, які також ставлять їм високі, завищені оцінки, часом не зовсім об'єктивно. І навпаки, невстигаючий у більшості педагогів учень автоматично стає таким же у всіх інших. Це явище, на думку Фісіна Ю.М., визначається як педагогічний конформізм, оскільки воно зумовлено тиском педагогічного колективу на окремого педагога.

Виявлено деякі домінантні якості, а також ряд рис, що впливають на залежність від учнівського середовища. Серед домінантних якостей це: завищена самооцінка, "зоряна хвороба", високий інтелект, наявність здатностей, що цінуються в групі, наприклад, уміння грати в карти, сміливість, рішучість, незалежність, прямолінійність, зневажливе відношення до думки інших, схильність звалювати на плечі інших чорнову роботу, а на себе брати престижні функції, здатність "викрутитися" з будь-якого положення, тобто знайти виправдання будь-яким своїм діям.

У залежних особистостей яскраво проявляються потреби в зовнішньому контролі, у включенні в групу, у спілкуванні, у спільній діяльності, а також конформізм, альтруїзм, емпатія.

Отже виявлений ряд нових соціально-психологічних явищ і закономірностей, наприклад: соціально-психологічний компенсаторний ефект, педагогічний конформізм, константність відносин, особистісні причини розриву відносин, зв'язок взаємин з інтелектуальним і освітнім рівнем членів групи й ін.

У практичному плані отримані дані допоможуть внести деякі корективи в організацію навчально-виховної роботи в навчальному закладі:

- визначити напрями підбора педагогів у ті або інші навчальні групи;
- використовувати в педагогічній практиці ряд нових стимулів для підвищення навчально-пізнавальної активності учнів, наприклад, актуалізувати потребу домінування в навчальній діяльності, організувати учнівське наставництво, створювати умови для ситуативного домінування;
- послабити залежність учнів від неформальних молодіжних угруповань;
- правильно проводити набір першокурсників для попередження конфліктів у студентському середовищі;
- призупинити або сповільнити процес десоціалізації учнів, тобто засвоєння ними асоціальних норм поведінки.

Взаємодія та комунікація з іншими людьми ускладнюються через те, що особа рідко сприймає іншу особу об'єктивно. Найчастіше сприйняття іншого базується на враженнях, а також на поясненнях та оцінці мотивів його поведінки в залежності від того, які якості в ньому припускають і в якій ситуації він знаходиться.

Комунікаційна взаємодія суб'єктів навчально-виховного процесу в професійному навчальному закладі спонукає функціонування учнівського самоврядування і сприяє розвитку комунікативних здібностей майбутніх фахівців.

Література

Фисин Ю.М. Отношения доминирования – зависимости и их влияние на студентов // Среднее профессиональное образование, М.,2002. - №2. – 168с.; С.158-163.

2. Комунікаційна взаємодія як основа розвитку учнівського самоврядування у професійному навчальному закладі

2.1. Учніське самоврядування як педагогічна проблема

Сучасний етап розвитку професійно-технічної освіти потребує не тільки підвищення рівня професіоналізму випускників, а якнайшвидшого переходу до підготовки фахівців якісно-нового типу, спроможних ефективно і гнучко реагувати на зміни соціальних економічних і технологічних умов виробництва та сфери обслуговування. Слід звернути увагу на значний інноваційний потенціал здатний забезпечити процес демократизації учнівських колективів в ПТНЗ. До найбільш актуальних і складних проблем організації учнівського самоврядування можна віднести сучасні засади національного виховання, соціально-педагогічні умови організації учнівського самоврядування, діяльність класних керівників навчальних груп з питань формування особистості учня, а також проблеми лідерства в учнівському середовищі, організації волонтерського руху тощо.

Учніське самоврядування – це не тільки засіб залучення молоді ПТНЗ до вирішення завдань професійної школи, але й метод, який сприяє зростанню соціальної активності, формування почуття господаря країни, навчального закладу, засіб підвищення ініціативи і відповідальності за доручену справу.

Учніське самоврядування – основа формування майбутніх лідерів України, адже саме сучасна учнівська молодь після набуття фаху має через деякий час стати провідною силою як у сфері управління виробництвом, суспільством і державою, так і в духовно-культурному житті та відіграти роль вирішального фактору у визначенні напрямку розвитку суспільства і характеру цього розвитку

Що стосується сучасного аспекту розвитку самоврядування в учнівському та студентському середовищі, слід звернути увагу на те, що оновлення усіх сфер діяльності людини, переоцінка та утвердження у свідомості населення нових світоглядних орієнтирів, державні документи орієнтують педагогічні та науково-педагогічні кадри на сприяння створенню умов для особистісного розвитку і творчої самореалізації кожного молодого громадянина. Висуваються завдання:

формування поколінь, здатних постійно підвищувати свій інтелектуальний і професійний рівень, розвивати цінності громадянського суспільства; сприяти консолідації української нації, інтеграції України в європейський і світовий простір як конкурентоспроможної держави.

Водночас у державних документах підкреслюється, що орієнтація лише на освітній компонент призвела до відходу значної частини учнів, студентів та педагогів від соціально-виховної діяльності. Організація самоврядування в навчальних закладах різних форм акредитації, як правило, відбувається стихійно, переважає одноманітність структури, форм, напрямів роботи. Як негативні тенденції на сучасному етапі розвитку виховної діяльності у ПТНЗ можна визначити такі: зниження ролі самоврядування як форми виховної роботи. За нашим дослідженням, лише 19% учнів вважають, що в їхньому навчальному закладі є органи самоврядування, тільки 14% відмічають наявність у навчальному закладі молодіжних організацій; згортання напрямів виховної роботи які потребують значних коштів (екскурсій в музеї, відвідування театрів і виставок, поїздки до історичних місць, організація відпочинку, волонтерських, будівельних, педагогічних загонів і таборів); погіршується стан матеріально-технічної бази ПТНЗ для проведення виховної роботи; потребує поліпшення забезпечення ПТНЗ періодичними виданнями, інформаційними і науково-методичними матеріалами з проблем організації самоврядування, інших напрямів виховної діяльності, поповнення художніх і науково-популярних фондів бібліотек і кабінетів тощо.

Первинне обґрунтування сутності самоврядування через участь дітей в управлінні та керівництві справами свого колективу визначило місце, напрями діяльності учнівського самоврядування в навчально-виховному процесі, сприяло розвитку теоретичних засад шкільного управління. Але у визначенні сутності самоврядування головним залишався однобічний, переважно функціональний підхід.

На думку К.Л. Потопи [5], самоврядування трактується дослідниками:

- як форма або процес організації життєдіяльності членів виховного колективу (Ю.Тихомиров, В.Гуров, В. Грехнев);

- як спосіб залучення членів колективу в управлінську діяльність (В.Сластьонін);
- як метод самоорганізації колективу (А.Щиглик, В. Коротов);
- як засіб виховання особистості, чинник її всебічного розвитку (Т. Бутківська, А. Киричук, С. Карпенчук);
- як принципи організації колективу (З.Білоусова, Н. Кузьміна).

Практика сучасних навчальних закладів різних рівнів акредитації переконує, що основні тенденції виховання в умовах учнівського самоврядування ще тільки складаються і набуває нового соціально-педагогічного змісту.

Учнівське самоврядування повинно мати комплексний і системний характер. Ця комплексність проявляється у сприянні керівництва ПТНЗ в організації навчально-виховної роботи, проведення культурно - та спортивно - масових заходів тощо. Суть, роль, завдання, функції і значення комплексної системи учнівського самоврядування у навчально-виховній роботі ПТНЗ полягає у виконанні таких функцій: надання допомоги керівництву та викладачам ПТНЗ з боку громадських організацій і учнівського активу в удосконаленні навчального процесу на курсах і в навчальних групах; координація діяльності учнівського самоврядування, учнівського активу, профспілкових та інших громадських організацій в організації виховної роботи в навчальних групах, на курсах, в гуртожитках; нагляд за дотриманням учнями навчальної дисципліни; активне залучення учнів до науково-дослідної роботи, творчої та спортивної діяльності; забезпечення зберігання і підтримка в належному санітарному стані кабінетів, лабораторій, інших навчальних приміщень і обладнання, яке в них знаходиться; дбайливе ставлення до зберігання майна навчального закладу і гуртожитку.

Розвиток учнівського самоврядування не скасовує роботу класного керівника, а переводить її в інше якісно-нове русло. В умовах трансформації суспільства класний керівник або майстер-наставник повинні оволодіти знаннями про різні шляхи, методи і засоби виховної роботи з молоддю, про їх запити та інтереси, ціннісні орієнтації, смаки, звички та конкретні труднощі, які виникають в умовах самоврядування[1, 2, 3, 4].

Учнівське самоврядування стало тим підґрунтям, на якому майбутні фахівці набувають навичок, розвивають організаторські, управлінські здібності, які стануть їм у нагоді в майбутній роботі. Це постійно має заохочувати керівництво навчального закладу підтримувати і спрямовувати учнівське самоврядування в ПТНЗ, урізноманітнювати його форми і напрями роботи, поглиблювати його суть і зміст. До форм діяльності учнівського самоврядування можна віднести ради учнівського самоврядування, предметні учнівські гуртки, дискусійні, культурно-просвітницькі туристичні та спортивні клуби, жанрові об'єднання художньої самодіяльності, команди КВК, громадських молодіжних об'єднань тощо.

Література

1. Молчанова А.О. Виховання професіонала-громадянина: Метод. рекомендації. – К.: Логос, 2005. – 76с.
2. Молчанова А.О. Виховання у професійно-технічних навчальних закладах. Розділ 8.5. у проекті Національної програми «Виховання дітей та учнівської молоді в Україні» / Освіта України, 2004, 3 грудня.
3. Молчанова А.О. Особливості управління виховною діяльністю в ПТНЗ / Молчанова А.О. // Наукові засади економіки та управління освітою: Матеріали всеукр. наук.-теорет. конф. аспірантів та вчених (Переяслав-Хмельницький ДПУ ім.. Григорія Сковороди). – Київ, 2004. – 94-97.
4. Молчанова А.О. Професійне виховання // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 729-730.
5. Потопа К.Л. Соціально-педагогічні умови організації студентського самоврядування у вищих навчальних закладах. Автореферат дис. на здобуття наук. ступеня кандидата педагогічних наук.- Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова.- К., 2006.-21с.

2.2. Історія становлення учнівського самоврядування

в навчальних закладах

Перші спроби учнівського самоуправління виявляються ще за епохи пізнього середньовіччя. Його коріння сягає стародавніх часів, коли панувала афінська педагогіка, представниками якої були видатні грецькі філософи Сократ, Платон, Аристотель. За часів селянських війн XVI ст. з'являються самоврядувальні школи, одним із засновників яких вважається німецький педагог-практик В. Тротцендорф. Самоврядування увійшло в навчальний процес того часу, по-перше, як ігровий елемент, коли стосунки будувались за моделлю "Римської республіки" (учні виконували ролі консула, сенатора, трибуна тощо), і, по-друге, як допоміжний педагогічний засіб для вчителя в проведенні занять. "Римська республіка" проіснувала в західноєвропейській школі, видозмінюючись на певних історичних етапах, до кінця XVIII ст. Проте найбільшого поширення в педагогічній практиці Західної Європи набула модель "Шкільної республіки" швейцарського педагога Мартіна Планти.

В утвердженні демократичних принципів української педагогіки важливу роль відіграли братські школи, в статутах яких закріплені такі самоврядні тенденції, як суспільний характер навчання і виховання, самостійний вибір школярем навчальних предметів тощо. Зразки учнівського самоврядування існували і в козацьких школах. Управління центральною січовою школою дещо нагадує військову адміністративну систему того часу. Саме у життєдіяльності братських та козацьких шкіл (друга половина XVI – XVII ст.) вітчизняні дослідники вбачають парості учнівського самоврядування. На відміну від єзуїтських шкіл, де діти магнатів користувались різними привілеями і навіть у класі сиділи на передніх лавах, братські школи проголошували принцип рівності дітей. Вступ до них був відкритий для усіх верств православного громадянства. У статутах шкіл ("шкільний порядок") утверджувались демократичні та гуманістичні принципи стосунків між вчителями, учнями та їх батьками, передбачалась допомога тим, хто не мав достатків, дістав якусь нещастя або

хворобу. За непослух надмірно не карали; не цуралися громадських доручень (прибрати школу, підмести підлогу, затопити піч, відвідати хворого тощо). У цих школах найважливіші питання вирішувались на загальних зібраннях, де обирали виконавців на різні посади учнівського самоврядування, заслуховували звіти виборних осіб.

У ХІХ ст. процес демократизації школи інтенсивніше відбувався в Америці ніж у Європі. Найпоширенішими були ігрові форми самодіяльності в різноманітних гуртках, клубах, організаціях учнів. Став у нагоді досвід "Римської республіки", а саме: система самоврядування, розроблена Уілсоном Джіллем, об'єднала модель "Школи-республіки" з менеджерськими ідеями бізнесу.

На початку ХХ ст. склалася "американська" і "європейська" моделі самоврядування учнів: перша як демократична, друга як авторитарно-демократична. Більш популярною стала американська організація шкільного життя, яка здебільшого копіювала діяльність міської управи, проте відкривала учнями простір для свободи, ініціативи і підприємництва.

Цікавий досвід організації учнівського самоврядування накопичено в різних регіонах України, наприклад у Галичині [1].

У другій половині ХІХ ст., коли Галичина входила до складу Австрійської імперії, суспільно-політичний рух дав поштовх культурно-освітньому й політичному життю населення краю. Зросла хвиля національно-визвольних змагань польського й українського населення, було створено культурно-освітні, молодіжні та господарські товариства й організації, що дбали про розвиток шкільництва. Основним пріоритетом було формування в молодіжному середовищі свідомих, щирих прихильників кооперативної ідеї. Вважалося, що в майбутньому вони стануть активними членами кооперативів.

Наукові пошуки галицьких педагогів у царині самоуправління відбувалися в контексті здобутків західноєвропейських та американських учених. Свідченням цього є публікації на сторінках часописів, присвячені організації учнівського самоуправління у шкільництві Північної Америки, Німеччини, Франції, Скандинавії.

На формування виховної мети в галицькому шкільництві значно вплинули ідеї "реформаторської педагогіки" (Е.Кей, Г.Кершенштайнер, М.Монтессорі, А.Ферр'єр). Запропонована вченими системами виховання й навчання з опертям на самостійність учнів у навчально-виховній діяльності, їх участь у роботі гуртків і самоуправлінні позитивно сприймалась галицькими педагогами. У першій третині ХХ ст. учнівське самоврядування розглядалося ними як важливий чинник виховання учнів. Вони вважали, що школу треба перетворити на шкільну громаду, в якій учні "самоуправою і публичною опінією громадян й громадянок устроювали би свої справи...".

Педагоги вбачали значення учнівського самоуправління у виховному процесі в тому, що участь у ньому розвивала у дітей ініціативу й прагнення до самостійного будівництва шкільного життя, формувала організаторські навички, закріплювала і розвивала творчий підхід до виконання доручень, формувала громадську свідомість, почуття обов'язку, заохочувала дотримуватись правил, вироблених учнівськими громадами. Молодь була готовою організувати різні форми учнівського самоуправління за власною ініціативою. Педагогам належала роль консультантів. Галицькі освітяни, усвідомлюючи важливе значення учнівського самоуправління, пропонували розвивати в школах різноманітні організації: шкільні класи ощадності, кооперативи, різного роду гуртки й комісії. Разом із тим вони виступали за варіативність громадських утворень.

Особливості галицької системи виховання було двоєдина мета самоуправління: поєднання колективізму й індивідуалізму, "одиниці" й громади, усупільнення й індивідуалізованості. Головним органом управління учнівськими громадами Галичини на загальношкільному рівні були загальні збори. Учнівська молодь успішно керувала шкільною касою ощадності й кооперативом, різними гуртками (науковими, спортивними, з організації дозвілля та ін.), редакційним комітетом, брала активну участь у проведенні загальношкільних свят.

Важливою ланкою учнівського самоуправління були наукові гуртки (історичний, краєзнавчий, літературний, філософський, географічний, радіо - та фотогуртки, хоріві, танцювальні, фольклорні та ін.). З ініціативи дітей

створювались гуртки з організації дозвілля (шкільний театр, драматичні гуртки, співочі дружини), їх мета пробудження в молоді любові до мистецтва, сцени, співу і музики.

За пропозицією учнівської молоді самоуправні шкільні громади організовували протиалкогольні та протитютюнові гуртки. Участь у них розширювала знання гімназистів про шкоду для організму вживання наркотиків, розвивала громадську свідомість, почуття громадського обов'язку, заохочувала до дотримання правил учнівського колективу, здорового духу, що панував у закладі, унеможлиблювала вживання під час проведення загальношкільних заходів алкоголю та паління.

При самоуправних шкільних громадах гімназій розвивали роботу спортивні гуртки. Участь у них сприяла фізичному розвиткові дітей, призвичаювала їх до праці, пробуджувала "спільні інстинкти" й вартості: дисципліну, солідарності, відповідальність, почуття обов'язку.

Важливу роль в організації учнівського самоуправління в шкільництві Галичини відіграла учнівська преса, яка була ефективним засобом виховання й навчання учнів. Серед тогочасних різновидів шкільних часописів науковці виділяють два, які виходили з ініціативи учнів: стінні часописи (видавали спільно діти й учителі), дитячі часописи (редагували діти однієї школи). Учніський шкільний часопис, редагований учнями з консультуванням учителя, був найкращим методичним засобом пробудження ініціативи, творчості, індивідуальних духовних сил молоді.

У кожній гімназії діяли секції порядку, самообслуговування. Вони дбали про чистоту в школі та класі, в коридорах і на подвір'ї, стежили за поведінкою учнів, їх пунктуальністю й дисциплінованістю.

У галицьких гімназіях працювали учнівські суди під безпосередньою опікою педагогів. Діти частково вирішували "дисциплінарні справи", залагоджували суперечки серед молоді в шкільному житті, в організаціях і поза ними, розглядали порушення учнями порядку. Педагоги вважали, що молодь адекватніше реагує "на опінію загалу, як на осуд вчителя". У такий спосіб

гімназисти виробляли вміння ухвалювати рішення, розвивали почуття відповідальності за власні вчинки та долю товаришів.

Активну участь у гімназійному самоуправлінні брали пластуни. Пластові гуртки в гімназіях творили курені, полки. Беручи участь у пластових заходах, учні привчалися заробляти й раціонально витратити гроші, вести касу. Вони ставали дисциплінованішими, серйознішими, уважнішими до своїх обов'язків. Пластуни брали активну участь у спортивних змаганнях; з власної ініціативи організовували вечори, де зачитували реферати, співали пісні; випускали газети; опанували різними ремеслами.

У "пластовій державі" молодь вчилася долати життєві труднощі, усвідомлювати свою роль і місце в суспільстві, підпорядкувати власні інтереси загальній справі, готувалась до самопожертви та боротьби за державність українського народу. Самоврядування у "Пласті" було важливим чинником товариського єднання молоді, становлення її національної самосвідомості.

Таким чином учнівське самоуправління розглядалося як засіб сприяння формуванню свідомого й відповідального громадянина, патріота України. На підставі вивчення праць галицьких педагогів (П.Біланюк, М.Галущинський, Ю.Дзерович, І.Ющишин та ін.) можемо стверджувати, що в першій третині ХХ століття учнівське самоуправління ґрунтувалося на принципах національної ідеї; наявності суспільної мети; демократичності; максимального розвитку самодіяльності вихованців; змінюваності активу учнівського самоврядування; систематичної звітності виконавців; співпраці його виборних органів та педагогів із тимчасовим об'єднаннями для вирішення конкретних завдань.

У дореволюційній школі окремі форми самоврядування одержали значний розвиток. Безумовно, шкільне самоврядування, що існувало в буржуазній школі, було прогресивним для свого часу явищем, оскільки представляло собою насамперед відхід від найжорстокішої регламентації вчителями дитячого життя, відхід від придушення самодіяльності школярів. Існували різні типи самоврядування, що виникли на початку ХХ ст.

Більш демократичним у цей час було самоврядування в ряді передових шкіл США, де учням була надана свобода у виборі форм і методів шкільного самоврядування. У школах же Європи, за рідкісним винятком, самоврядування вводилося з метою заміни одного засобу дотримання дисципліни учнів іншим. Вчитель діяв як повноважний диктатор і все керування діяльністю учнів було зосереджено в його руках. Пізніше, коли багато педагогів шкіл Швейцарії, Германії, Франції стали розуміти слабкість такого керівництва, запроваджується самоврядування, якому передається ряд дисциплінарних функцій педагогів. Регламентація життя школярів залишається старою, змінюється лише засіб її досягнення.

Під впливом політичних подій активізується учнівське і студентське самоврядування в Україні і Росії. Проте створення самоврядних "гімназійних господарств" виявилось утопією, а організація дитячих колоній у робітничому середовищі стала реальністю. Зокрема існувало декілька самоврядних колоній: дитяче товариство "Сетлемент" (1908 р.), дитяча літня трудова колонія, створена педагогами С.Т. Шацьким і В.М. Шацькою (1911 р.). Особливе місце посідає "Південноросійська спілка учнівської молоді", що діяла в 1902-1904 роках. Згодом ідея демократизації освіти набула нового змісту, коли виникла потреба запровадити "американську" модель самоврядування, позбавивши її буржуазно класових нашарувань. Цей проект реалізували видатні педагоги-практики А.С. Макаренко, В.М. Сорокін, С.Т. Шацький та ін. Дитячі товариства, колонії, клуби, комуни будувалися за принципом відомих "Шкільних республік". Саме в цей період набувала чинності педагогіка співпраці. Захисником ідей учнівського самоврядування виступила Н.К. Крупська. Саме їй належить велика роль у створенні концептуальних засад радянського учнівського самоврядування, яке розглядалося як засіб навчити учнів самостійно жити і працювати [2].

З перших років існування радянської школи учнівське самоврядування було проголошено в якості одного з головних принципів виховної роботи. Небезпека некритичного засвоєння досвіду дореволюційної школи була велика. У цей період створення радянської системи шкільного самоврядування важливу роль зіграли

роботи Н.К. Крупської, яка звертала увагу на проблеми самоврядування учнів, бачила в ньому могутній виховний засіб. В її статтях „Шкільне самоврядування й організація праці” та „Шкільна община, що виховує” (1916) визначено, що однією з найважливіших функцій шкільного самоврядування має бути розвиток у дітей організаційних навичок. Саме ця сторона дитячого самоврядування потребує пильної уваги педагогів-керівників, оскільки особливо діти потребують вмілої передачі їм відповідного досвіду старших. Одночасно вона вважала, що самоврядування в буржуазній школі вироджується в гру в самоврядування, якій притаманні негативні риси, наприклад, в американських шкільних республіках із їхніми судами, прокурорами, карцерами, поліцією. На думку Н.К.Крупської, головна особливість учнівського самоврядування в школі диктується цілями виховної роботи і полягає у вихованні слухняного громадянина, переконаного в справедливості і непорушності існуючого ладу. Для цього в школах створюються «конституції», що удають «сколок» конституцій, діючих у капіталістичних країнах; виникають і діють організації, що копіюють органи відповідного державного ладу не тільки за функціями, а й навіть і за назвами. Самоврядування в такій школі поділяє масу дітей на юрбу і лідерів, протиставляючи їх один одному.

В «Основних принципах єдиної трудової школи», опублікованих Державною комісією з просвітництва 16 жовтня 1918 р., визначено: «Діти мають брати участь у всьому шкільному житті. Для цього вони повинні користуватися правом самоврядування і виявляти постійну активну взаємодопомогу. Готуючись стати громадянами держави, вони як можна раніш мають відчутти себе громадянами своєї школи».

Н.К. Крупська вважала, що організаторська робота укладається з ряду специфічних умінь і навичок: це уміння планувати, вибирати головні напрямки в роботі, чітко налагодити контроль і перевірку виконання, правильно розподіляти обов'язок серед товаришів, забезпечити точну координацію їхніх дій, а також такі навички, як виконання обов'язків голови, секретаря зборів учнів, ведення протоколів, оформлення рішень і ін. Ці уміння і навички повинні бути предметом

спеціальної турботи вихователів: важко розраховувати, що вони з'являться в дітей самі собою. Тому кожний педагог повинний бути гарним організатором, без цього неможливо успішне рішення задач розгортання дитячого самоврядування [4].

У 1918 р. була видана книга К. Спаської „Самоврядування учнів”. Автор розповідає, як педагоги вводили самоврядування в жіночій гімназії в 1916 і 1917 р. Цікавий факт: тільки один раз на класних зборах розгорілися пристрасті, формальні і нудні сперечання поступилися місцем пожвавленої дискусії. Це відбулося, коли вихованці обговорювали, кого запросити до себе на вечір: цивільних або панів офіцерів. Надумані схеми, що копіюють ідеальну демократію, не внесли в життя класу нічого нового. Самоврядування не могло оживити стару гімназію.

1923 р. було прийнято Статут Єдиної Трудової школи, згідно з яким при кожній школі були організовані шкільні ради. До їх складу, крім працівників школи та представників громадських організацій, входили учні (з 12-річного віку), по одному з кожного класу [4].

Значний внесок у практику і теорію самоврядування вніс А.С. Макаренко. Варто підкреслити, що його педагогічний досвід не стоїть окремим прикладом, а являє собою природну, необхідну сходинку в поступальному розвитку радянської школи й вітчизняної педагогічної науки.

В основу досвіду А.С. Макаренка покладено принципові завоювання практики і теорії комуністичного виховання. Це насамперед наполегливе проведення принципу зміцнення зв'язку навчання і виховання з життям, із практикою будівництва нового ладу. Організація дитячого колективу як осередку радянського товариства здійснювалася на основі політехнічного принципу навчання і виховання шляхом з'єднання їх з продуктивною працею. В тих умовах це був єдино вірний курс на підготовку різнобічно розвинутих, активних трудівників, які б вільно орієнтувалися в сучасному виробництві.

А.С. Макаренко розглядає самоврядування не як ізольований засіб, вирваний із загальної системи виховної роботи, а як необхідну складову частину

всієї сукупності засобів педагогічно доцільної організації дитячого життя, яку вважав головною задачею педагогів.

У пошуках виховного засобу, що забезпечує правильну організацію такого життя, А.С. Макаренко робить висновок, що таким «єдиним і загальним методом» може бути тільки колектив. Положення про колектив як форми організації дитячого життя впливає з аналізу діяльності дітей. „Виховання, – відзначав А.С. Макаренко, – є процес соціальний у самому широкому розумінні. Із складною навколишньою дійсністю дитина входить у велику кількість стосунків, кожний з яких незмінно розвивається, переплітається з іншими стосунками, ускладнюється фізичним і моральним ростом самої дитини. Весь цей «хаос» не піддається начебто ніякому урахуванню, проте він створює в кожному мить значні зміни в особистості дитини. Направити цей розвиток і керувати ним – завдання вихователя” [3].

Саме відношення з навколишнім світом формують поведінку й особистість дітей. Висновок про необхідність організації колективного життя дітей поставив перед А.С.Макаренко питання: яким має бути дитячий колектив, щоб усе виховувало дитину у потрібному напрямку, розвивало моральність і позитивну поведінку.

Основними умовами створення виховного колективу А.С. Макаренко вважав однакові вимоги до всіх, самообслуговування, змагання і самоврядування.

Створити міцний дитячий колектив – це значить організувати спільну суспільно корисну діяльність вихованців, налагодити постійне спілкування між ними, що веде до створення і розвитку особистих відношень дітей між собою. Це означає – домогтися виховання колективних традицій, що закріплюють норми нової моралі і свідомої дисципліни в діяльності підлітків.

Це значить - поставити учнів у такі відношення, щоб вони кожен день виявляли ініціативу, цінували і множили традиції свого колективу, змагалися за кращі досягнення в суспільно корисній діяльності. Це значить, нарешті, створити органи колективу, налагодити їх систематичну і безперебійну роботу,

забезпечуючи тим самим залучення всієї маси школярів у свідоме і відповідальне керування справами свого колективу, а отже, і розвиток суспільної думки.

Використовуючи досвід А.С.Макаренка та інших педагогів, науковці 70-80-х років продовжували вивчення питань організації учнівського колективу. Так, на думку В.М.Коротова, дитячий колектив не може бути організованим тільки зусиллями педагогів. Не підтримані учнями, такі дії швидко перетворюються в педагогічне адміністрування. Все більш значну роль у створенні колективу починають грати внутрішні стимули його організації. Самоврядування в дитячому колективі саме і є такою внутрішньою організуючою силою. Самі відношення дітей у колективі не можуть далі розвиватися без самоврядування, що виводить їх на вищий щабель відношень, взаємопідпорядкування і викликає до життя потужний саморегулятор діяльності колективу – суспільну думку [2].

В цей же період продовжує розвиватися різні форми організації самоврядування в інших країнах. Один з журналістів у своїх нотатках розповідає про деякі риси самоврядування учнів у привілейованих школах Англії: „Їх основна ціль – зробити людину, яка спроможна „тримати віжки в руках”, упевненим у своїх силах і в тому, що влада, мала або велика, належить йому по праву: по праву крові, соціального стану, підготовки і виховання. Тут дійсно виховують характер, а саме – характер лідера”.

Педагог пояснював журналісту, що вони виховують учнів за системою п'яти щаблів. Кожний має їх пройти. Перший – слухняність: учень повинен точно і швидко виконати те, що йому наказано. Другий – дисципліна: він повинен виконувати правила і вміти змусити себе працювати, коли це потрібно. Третій – організованість: він повинен навчитися чітко і без суєти брати участь у різноманітних колективних заходах. Четвертий – ініціативність: він повинен вміти проявити її, коли в цьому є необхідність. П'ятий – лідерство: учень повинен навчитися керувати людьми і брати на себе відповідальність за прийняті ним рішення [2]. Проблема підготовки лідерів серед учнівського і студентського середовища пізніше буде основною на наступних етапах розвитку самоврядування.

Вивчення історичного досвіду має велике значення. У працях Н. Крупської, С.Шацького, А. Макаренка, В. Сухомлинського було викладено теоретичні основи самоврядування учнів, що стали фундаментом подальшого розвитку і дії самоврядування.

Література

1. Ворощук О.Д. Теорія і практика учнівського самоврядування в гімназіях Галичини (початок ХХ ст. – 1939 р.). Автореф. дисертації на здоб. наук. ступ. канд. пед наук. Спец. 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. Івано-Франківськ, 2005 – 19 с.
2. Коротов В.М. Самоуправление школьников. – 3-е изд., доп. и перераб. – М.: Просвещение, 1981. – 208 с.
3. Макаренко А.С. Книга для родителей. – Соч., т. IV, с. 20
4. Рожков М.И. Развитие самоуправления в ученических коллективах. – Казань: Татарское кн. Изд-во, 1987. – 119 с.

2.3. Нормативно-правова база діяльності учнівського самоврядування

Теоретико-методологічною основою концептуального осмислення нинішніх засад учнівського та студентського самоврядування стали, перш за все, державно-програмні документи. У Конституції України, Законах України "Про освіту", „Про професійно-технічну освіту”, та "Про вищу освіту" визначаються права особистості на свободу об'єднання в політичні партії та громадські організації, участь у самоврядуванні. Шляхи здійснення цих гарантованих державою прав накреслені, зокрема, у Законах України "Про об'єднання громадян", "Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні", Декларації про загальні засади державної молодіжної політики в Україні та Положенні про державний вищий заклад освіти.

Деякі важливі аспекти учнівського та студентського самоврядування, розвитку молодіжного руху знайшли відображення у документах інституцій, що займаються розробкою та реалізацією державної молодіжної політики. Ними є Постійна Комісія Верховної Ради України з питань молоді, спорту, туризму, Національна рада з питань молодіжної політики при Президентові України та інші.

Умови для розвитку особистості молоді людини, її фахового, культурного і громадянського зростання шляхом залучення до науково-дослідної, культурно-просвітницької, громадської діяльності висвітлено в документах Міністерства освіти і науки України. Це – Концептуальні засади гуманітарної освіти в Україні (вища школа), Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти, рішення колегії "Про стан та проблеми національно-громадського виховання у вищих навчальних закладах України", Концепція розвитку професійно-технічної (професійної) освіти України, Положення про виховну роботу в закладах профтехосвіти та ін.

Велику допомогу навчальним закладам у визначенні сутності самоврядування надав наказ МОН України "Про затвердження положення про

студентське самоврядування у вищих навчальних закладах" № 166 від 3 квітня 2001 р.

На сьогоднішній день права та обов'язки учнівської і студентської молоді закріплюються такими основними нормативно-правовими актами:

Закони України:

1. Закон України «Про освіту» від 23 травня 1991 року № 1060-ХП.
2. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні». – К.: Комітет виборців України, 1997. – 51 с.
3. Закон України «Про вищу освіту» від 17 січні 2002 року № 2984-П.

Постанови Кабінету Міністрів України:

1. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про державний вищий навчальний заклад» від 5 вересня 1996 року № 1074.
2. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку надання пільгового проїзду студентам вищих навчальних закладів I—IV рівнів акредитації та учням професійно-технічних навчальних закладів у міському й приміському пасажирському транспорті та міжміському автомобільному й залізничному транспорті територією України» від 5 квітня 1999 року № 541.
3. Постанова Кабінету Міністрів України «Про документи про освіту та вчені звання» від 12 листопада 1997 року № 1260.
4. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку призначення, виплати та розмірів стипендіального забезпечення учнів, студентів, курсантів, слухачів, клінічних ординаторів, аспірантів і докторантів» від 8 серпня 2001 року № 950.

Накази Міністерства освіти і науки України:

1. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Положення про порядок переведення, відрахування та поновлення студентів вищих закладів освіти» від 15 липня 1996 року № 245.
2. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про заборону тютюнокуріння в навчальних закладах і установах Міністерства освіти і науки України і затвердження заходів щодо проведення антинікотинової інформаційно-освітньої

та профілактичної роботи серед дітей, учнівської та студентської молоді» від 8 листопада 2004 року № 855.

3. Наказ Міністерства освіти України «Про затвердження Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України» від 8 квітня 1993 року № 93.

Рекомендується *науково-методична література*, яка стосується розвитку учнівського і студентського самоврядування:

1. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті.-К., 2001.- С.21
2. Бондар Т. І. Тенденції розвитку студентського самоврядування у вищих навчальних закладах США// Вісник Черкаського університету. Серія Педагогічні науки. Черкаси- 2009. -Вип. 150. – С. 10 – 17.
3. Бутківська Т.В. Ціннісний вимір соціалізації учнів// Педагогіка і психологія.-1997.№1.-С.130-137
4. Ломако Л.І. Макаренко А.С. про самоврядування // Радянська школа. – 1998.- №2.-с.89.
5. Молчанова А.О. (у співавторстві: Бойченко Т.Є., Дивак В.В., Лазаренко Л.М.) Вбережемо молодь від ВІЛ/СНІДу / Молчанова А.О., Бойченко Т.Є., Дивак В.В., Лазаренко Л.М.: Навч. метод. посіб. для керівників та пед. працівників ПТНЗ. – К.: Логос, 2006. – 120с. – (2 д.а.)
6. Молчанова А.О. (у співавторстві: Даниленко Л.І. Єльнікова Г.В., та ін.; Студентське самоврядування. Навчально-методичний комплекс для студентів вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації/ за ред.. Овчарук О.В.); Акад.. пед наук України, ЦПППО (та ін.). – К.: Ніка-Центр, 2007. – 96 с.: іл..
7. Молчанова А.О. (у співавторстві: Даниленко Л.І. Єльнікова Г.В., та ін.; Студентське самоврядування. Навчально-методичний комплекс для керівних кадрів вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації/ за ред.

Овчарук О.В.; Акад. пед наук України, ЦППО (та ін.). – К.: Ніка-Центр, 2007. – 96 с.: іл..

8. Молчанова А.О. Морально-етичні основи громадянського виховання учнів у професійно-технічних навчальних закладах /Молчанова А.О. //Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – 2004. – Вип. 2. – С. 80-86.
9. Молчанова А.О. Педагогічне проектування як форма інтелектуальної діяльності в освітньому навчальному закладі //Проблеми підготовки фахівців з інтелектуальної власності в Україні /Молчанова А.О. //Матеріали VI Всеукр. наук.-практ.конф. / Інститут інтелектуальної власності і права. – К., 2006. – С. 129-133.
10. Положення про систему громадського самоврядування в освіті України/ Освіта, 2003. - №57.-с.4-5.
11. Сергеева Л.М. Громадянська освіта учнів професійно-технічних училищ: теоретико-методологічний аспект// Неперервна професійна освіта.-2001.- Вип.4.-С 181-186.
12. Студентське самоврядування в Україні: досвід та перспективи. Аналітичний погляд/ За ред. О.В. Овчарук. – К.: «К.ІС.», 2006.-52с.

2.4. Педагогічне управління учнівським самоврядуванням

Аналіз наукових досліджень та досвіду організації самоврядування в навчальних закладах свідчить, що управління системою самоврядування передбачає дві провідні цілі: ефективну організацію навчально-виховного процесу та задоволення інтересів і потреб учнів. Варто звернути увагу на сукупність соціально-педагогічних умов організації учнівського самоврядування, які полягають у наступному:

- орієнтація особистості учня на гуманістичні і смисложиттєві цінності в нових соціально-економічних умовах суспільства;
- визначення цілей життєдіяльності майбутнього фахівця;
- демократичний характер відносин між управлінською і самоуправлінською структурами;

- підхід до самоврядування як до цілісної саморозвивальної системи;
- розвиток учнівського самоврядування на основі моделі, змістом якої є навчальна та позаурочна діяльність;
- узгодженість дій для здійснення колективної діяльності;
- делегування учням відповідальності і повноважень;
- співробітництво педагогічного та учнівського колективів;
- групова та індивідуальна самооцінка діяльності;
- педагогічне керівництво в процесі спільної діяльності педагогічного колективу та учнівського самоврядування;
- формування позитивної спрямованості, групова та індивідуальна самооцінка діяльності формування позитивної спрямованості, групова та індивідуальна самооцінка діяльності [1; 4; 6; 7].

Вказані соціально-педагогічні умови забезпечують ефективний розвиток учнівського самоврядування як само регульованої системи, а також сприяють формуванню в учнях професійно-значущих якостей: громадянської активності, управлінської компетентності, чесності, відкритості, цілеспрямованості, відповідальності, демократичності, професіоналізму, конкурентоспроможності, само організованості, прагнення до самовдосконалення і саморозвитку.

Впровадження в навчальних групах самоврядування не є разовим заходом, воно обов'язково передбачає перетворення групи на колектив і поділяється умовно на чотири основних етапи.

Перший – управління і організованість групи ґрунтується лише на вимогах класного керівника і майстра-наставника. Це – перехідний стан групи, якій ще слід стати колективом. Другий – в навчальній групі сформувався актив учнів, який, підтримуючи класного керівника, починає висувати вимоги до колективу. На третьому етапі з'являється вимогливість до колективу учнівської групи, до кожного учня. На четвертому етапі кожний учень групи проявляє вимогливість до себе і до своїх колег. На кожному етапі самоврядування учням передається певне коло функцій і прав класного керівника; без цього самоврядування не існує, а лише декларується.

Перший етап. До компетенції самоврядування входить: планування виховної роботи, господарські справи, організація чергувань по кабінетах, училища; контроль зовнішнього вигляду учнів; випуск газет, бюлетенів, облік успішності і відвідування уроків. З цими функціями і відповідними правами (контроль, заохочення, покарання) актив групи справляється.

Другий етап. Актив здобуває досвід керування, його авторитет зростає, самоврядування перебирає на себе низку нових відповідальних функцій і прав (зокрема, організація позакласної суспільне корисної праці, дозвілля; контроль за навчанням учнів і відвідуванням ними уроків та занять виробничого навчання; організація естетичної і спортивної освіти; контроль за виконанням громадських доручень; зв'язок класного колективу з батьками; звітування перед керівництвом училища). Майже всі функції класного керівника здійснюють органи самоврядування, а педагоги дістають можливість займатися індивідуальною виховною роботою з учнями. Отже, на другому етапі після певної психологічної і практичної підготовки органи самоврядування виконують більшість функцій класного керівника.

На третьому етапі частіше відбуваються засідання активу, а збори в групі відбуваються без допомоги класного керівника, тобто самоврядування підноситься на вищу ступінь. Його функції розширюються і сягають логічного і практичного завершення, коли педагог стає наставником і консультантом учнів.

Звичайно, тривалість і зміст цих етапів залежить від конкретних умов життя навчального закладу, окремої групи. Наслідком діяльності учнівського самоврядування є духовне зростання більшості вихованців. Значна частина груп стають дружніми працездатними колективами, які самостійно вирішують складні завдання. Нова відповідальність, самостійне подолання труднощів прискорює змужніння учнів. Особливо яскраво це виявляється в їхньому прагненні до постійного саморозвитку[2; 3; 5; 8].

Отже, надзвичайно важливим є становлення і педагогічна підтримка органів учнівського самоврядування, залучення всіх членів колективу до активної участі в його справах. Необхідно підходити до розуміння колективу як поля для вільного

розвитку особистості. Виховний вплив групи буде реальним, якщо учень матиме в ньому позитивний неофіційний статус, а сам колектив виступатиме своєрідним фільтром на шляху негативних впливів на особистість соціального середовища.

Діяльність училищного колективу залежить від надійної роботи окремих його підрозділів, якими є: первинні колективи груп; предметні гуртки, спортивні секції, клуби, творчі об'єднання учнів; тимчасові учнівські органи, ради справ, утворені для того чи іншого виду діяльності.

Колектив як засіб виховання лише тоді виконує свою роль, коли дитина почувається в ньому захищеною і авторитетною. Якщо вона не вписується в систему його стосунків, але змушена в ньому перебувати, колектив стає перешкодою для її розвитку. Необхідно знайти оптимальне співвідношення між педагогічним керівництвом і саморегуляцією учнівського колективу. Механізмом саморегуляції виступає самоврядування.

Воно буде дієвим, якщо ґрунтуватиметься на розумінні необхідності особистісної активності учня (тобто його зайнятість, що виключає стан, коли дитина не знає, куди себе подіти). Оскільки особистість визначається за наявності безпосереднього джерела дій у самому собі, дорослі мають більше довіряти дітям, спиратися на їхнє прагнення брати участь у роботі органів самоврядування.

Використання учнівського потенціалу в управлінні училищними справами потребує певних умов:

- учнівське самоврядування має бути елементом системи внутрішньоучилищного управління, спрямованим на реалізацію конкретних проблем;
- чітке визначення сфер діяльності, повноважень, прав, відповідальності з урахуванням інтересів, соціального досвіду, рівня підготовленості до управління, можливостей учнівського колективу, індивідуальних особливостей учнів;
- реалізація учнями всіх управлінських функцій (постановка мети, планування, організація, контроль, координація) в процесі діяльності, забезпечення періодичності в роботі самоврядування;
- самостійність щодо розв'язання проблем у межах компетенції учнів;

- надання адміністрацією і педагогами консультативної допомоги щодо реалізації організаторських функцій, заохочення управлінської діяльності учнів.

Учні можуть бути водночас ініціаторами тих чи інших справ, організаторами спільної діяльності, виконавцями певних завдань. Це сприяє їх включенню в систему реальних моральних стосунків відповідальної залежності.

Виконуючи функцію підпорядкування, учень призвичаюється до організованих дій, до виконання певної частки спільної справи, вчиться співпрацювати з товаришами.

Виконуючи керівну функцію, він вчиться залучати всіх учасників до планування, розподілу обов'язків, наперед визначати потреби організаційної діяльності, прогнозувати результати роботи, оцінювати не лише за результатом, а й за характером стосунків у процесі роботи.

Виступаючи в ролі і виконавців і організаторів діяльності, вихованці постають перед необхідністю виявити взаємну відповідальність, допомогу, вимогливість. Маючи бажання утвердитися в колективі ровесників, учень намагається виявити себе якнайкраще в системі стосунків відповідальної залежності.

Отже, розвиток колективу визначається постійною зміною організаторів - залежно від виду, характеру і змісту діяльності, що забезпечує перебування кожного в ролі організатора. «Організатор» і «виконавці» можуть мінятися місцями. Позиція організатора активізує всіх або більшість членів колективу, забезпечує колективну спрямованість творчої діяльності, по чергово виконання функцій керування і підкорення.

Розвивати і підтримувати цю залежність можна завдяки: конкретизації обов'язків, які покладаються на окремих учнів (певні пам'ятки); розподілу спільних справ на взаємопов'язані операції, від яких залежить загальний успіх справи.

Організація стосунків відповідальної залежності потребує певних умов:

- розуміння значення доручення і того, як його треба виконати, звітування за свою роботу перед товаришами, вчителем;

- педагогічне цілеспрямована змінюваність доручень (для підтримки інтересу до їх виконання), ускладнення вимог до виконуваної роботи;
- залучення до різноманітних видів діяльності на основі індивідуального підходу;
- ігрові моменти організації самоврядування;
- розвиток самостійності та ініціативи.

Стосунки відповідальної залежності міцніші за більш розвиненого учнівського самоврядування. Основними критеріями розвитку самоврядування є залучення до реальних функцій управління, організованість, відповідальність за результати роботи своєї і товаришів. Це можливо лише, якщо учні мають інтерес до даної діяльності, уміють знаходити корисні справи. Досить часто спостерігається низька соціальна активність, ізольованість в колективі групи багатьох учнів, наявність деструктивних лідерів. Ці проблеми можна розв'язати лише цілеспрямованим виховним процесом. Саме в позаурочному житті учень має можливість тієї реалізації, якої неможливо досягти на уроці.

Педагогічний досвід свідчить, що запровадження традиції А.С.Макаренка періодично змінювати офіційний актив групи дає змогу більшості учнів виявити себе в нових ролях, створює необхідну базу для того, щоб вони вдосконалювали свої організаторські уміння, і перешкоджає появі «офіційних» лідерів. Натомість створюється реальний актив (завдяки систематичній змінюваності офіційного активу всі члени колективу групи навчаються організаторської діяльності). Однак не слід занадто часто змінювати актив протягом навчального року: таким чином неможливо досягти результативнішого самоврядування, та й не кожний учень, побувавши у ролі організатора, стає більш відповідальним.

Для цілеспрямованого сприяння розвитку і зміцненню учнівського колективу слід проводити спеціальну роботу з активом: інструктаж (пояснення конкретних обов'язків); надання допомоги щодо розробки, підготовки і проведення запланованих видів позакласної роботи (зборів, бесід, екскурсій тощо); організація обміну досвідом.

Реальне самоврядування - це самостійно організована учнями їхня діяльність (планування, усвідомлення мети, виконання, оцінка результатів). Якщо цих ознак немає, то учнівське самоврядування перетворюється на додаткову ланку стосунків між учнями і педагогами.

Дієвість учнівського самоврядування забезпечується: єдиною метою керівної і керованої підсистем; співпрацею педагогічного і учнівського колективів; реальними повноваженнями органів учнівського самоврядування; організаційно-методичними принципами управління.

Органи учнівського самоврядування - учнівські комітети, комісії, тимчасові органи - складають актив (найбільш організована частина, що об'єднує навколо себе всіх учнів). Крім офіційно створених структур колективу, які називаються формальними, тобто виборними чи призначеними, в ньому, як правило, є так звані неформальні угруповання учнів (малі групи, що ґрунтуються на взаємних симпатіях чи антипатіях) та їхні лідери, які можуть справляти як позитивний, так і негативний вплив на діяльність колективу.

Ефективність виховної роботи визначається не просто вдало застосованими формами роботи, а тим, як вони реалізуються, сприймаються і оцінюються учнями. Доцільно керуватися такими педагогічними аспектами організації діяльності: конкретна, доступна і цікава мета майбутньої справи; застосування на практиці здобутих раніше знань і умінь, їх подальший розвиток; чергування різних видів громадської діяльності учнівського колективу.

Учні не мають бажання сумлінно виконувати доручену справу, якщо не мають такої внутрішньої потреби, відповідальності щодо виконання спільних справ, досвіду самостійної діяльності. Без певних організаторських умінь, навичок самостійної роботи учень не зможе брати участь у самоврядуванні.

Для формування відповідального ставлення до дорученої справи слід створювати такі ситуації, коли необхідно відповідати: за свою ділянку роботи (особиста відповідальність); за роботу групи, її успіх (групова відповідальність); за результат всієї роботи (колективна відповідальність).

Діяльність стимулюється змаганням між групами. Учень, виконуючи свою частину загальної справи, відповідає за неї перед своєю групою. Кожна група виконує колективну частину загальної справи і від роботи кожної групи залежить результат діяльності в цілому.

Як уже зазначалося, умовою існування первинного колективу є наявність завдання, яке потребує спільних зусиль усього колективу. Спільне навчання, колективні справи в позаурочний час, найвищий ступінь розвитку неформальних стосунків роблять групу основною одиницею об'єднання учнів в училищі. Представництво первинних колективів має бути забезпечене в усіх органах системи самоврядування.

Таким чином, участь учнів в управлінні училищем (представництво групи у раді училища) дає їм можливість виносити на обговорення та вирішувати свої проблеми (за дорученням активу групи).

Сучасна система виховання намагається дослухатися до запитів та інтересів дитини, її внутрішнього життя. Цьому слугують предметні й художні гуртки, клуби, секції, науково-технічні товариства, творчі групи (напряму роботи відповідно зумовлює їх назву). Тут учні дістають моральний та емоційно-естетичний гарт, а крім того, здобувають організаторський досвід, бо всі ці об'єднання існують на засадах самоврядування.

Громадські доручення, з яких починається будь-яка спільна справа, - це основна форма залучення до багатогранної діяльності:

- самоосвітньої (написання рефератів, участь у роботі клубів, гуртків, семінарів, конкурсах ерудитів, олімпіадах з предметів тощо);
- організаторської (участь у заходах, присвячених різним календарним датам, зустрічі з цікавими людьми, фестивалі дружби, театралізовані свята, концерти тощо);
- пошуково-дослідницької;
- краєзнавчої (участь в екскурсіях, створення шкільних музеїв училища, літописів, альбомів тощо);

- агітаційно-пропагандистської (підготовка виставок, передач шкільного радіоцентру, випуск газет, листівок тощо);
- управлінської (участь у роботі органів учнівського самоврядування);
- суспільне корисної (участь у трудових операціях, чергування тощо).

Кожен із наведених видів діяльності є важливим для здобуття знань, умінь і навичок відповідальної поведінки. Скажімо, участь у пошуково-дослідницькій роботі сприяє розширенню знань, суспільне корисна праця формує відповідальне ставлення до виконання завдань.

Громадська діяльність дає необмежені можливості для вправлення в управлінській роботі, пропонує учням ту чи іншу роль (позицію): виконавця; організатора; керівника.

Виконання кожної такої ролі є необхідним етапом розвитку самоврядування. Тому необхідно забезпечити послідовне проходження всіх етапів, використовуючи можливості кожного з учнів для збагачення організаторського досвіду.

Розвиток учнівського самоврядування не скасовує роботу класного керівника, а переводить її в інше якісно-нове русло. В умовах трансформації суспільства класний керівник або майстер-наставник повинні оволодіти знаннями про різні шляхи, методи і засоби виховної роботи з молоддю, про їх запити та інтереси, ціннісні орієнтації, смаки, звички та конкретні труднощі, які виникають в умовах самоврядування. Учніське самоврядування стало тим підґрунтям, на якому майбутні фахівці набувають навичок, розвивають організаторські, управлінські здібності, які стануть їм у нагоді в майбутній роботі. Це постійно має заохочувати керівництво навчального закладу підтримувати і спрямовувати учнівське самоврядування в ПТНЗ, урізноманітнювати його форми і напрями роботи, поглиблювати його суть і зміст. До форм діяльності учнівського самоврядування можна віднести ради учнівського самоврядування, предметні учнівські гуртки, дискусійні, культурно-просвітницькі туристичні та спортивні клуби, жанрові об'єднання художньої самодіяльності, команди КВК, громадських молодіжних об'єднань тощо.

Критеріями розвитку учнівського самоврядування є: кількість залучених до управлінської діяльності учнів; організаційність і стабільність структури учнівського самоврядування; організованість і єдність навчальної групи, її готовність до виконання поставлених завдань; відповідальність за досягнуті результати діяльності навчальної групи, курсу, відділення.

Функціонування учнівського самоврядування в ПТНЗ надає учням досвід самостійно і активно діяти, сприяє їх організованості, відповідальності, проявам ініціативи та творчості, що повноцінно соціалізує особистість учня. Узагальнюючи матеріал, підкреслимо: учнівське самоврядування – це активна, соціальна та патріотична свідома громадська діяльність учнів, яка здійснюється ними згідно з тими завданнями і метою, які ставляться перед учнівськими колективами та учнями керівництвом ПТНЗ. Розвиток учнівського самоврядування виступає однією з умов підвищення якості підготовки фахівців, виховання соціально-активних кадрів, здатних творчо, ініціативно вирішувати завдання оновлення суспільного життя в Україні в сучасних умовах. Діяльність учнівського самоврядування нерозривно пов'язана з професійною орієнтацією майбутніх фахівців, спеціалістів, бо досвід роботи ПТНЗ показує, що молодь, яка вступила до цих навчальних закладів, не достатньо чітко уявляє собі обрану професію, її зміст та якості особистості, що необхідні для успішного здійснення професійної діяльності. Необхідно реально оцінювати стан діяльності учнівського самоврядування, виховної роботи серед учнів, бачити перспективу і виробляти їх напрями, здійснювати науковий підхід до вирішення практичних завдань.

Саме розвиток особистості є головною метою навчально-виховного процесу, що передбачає специфічний зміст і процесуальний аспект результативної співпраці керівництва, педагогів та учнів.

Література

1. Ковганич Г. Розвиток учнівського самоврядування / Педагогічна газета, 2007.-№8.-С.8

2. Методичні рекомендації щодо організації та проведення виховної роботи в професійно-технічному навчальному закладі// Інформаційний зб. Міністерства освіти і науки України, 2001.-№21.- С.11-17.

3. Молчанова А.О. Випробування на толерантність / А.О. Молчанова // Психолого-педагогічні засади розвитку особистості в умовах соборної України: Зб.матер. наук. – практ. конф. – Київ: ІПООД, 2008. – С. 40-42.

4. Набока Б.С. Розвиток ідей про учнівське самоврядування у вітчизняній педагогічній теорії та практиці. Дис. на здобуття вченого звання канд. пед. наук. – Кіровоградський педагогічний університет. – 2000. – 196с.

5. Організація роботи учнівського самоврядування в професійно-технічних навчальних закладах: Методичні рекомендації (Упорядник: Н.М, Голуб'як). – Чернівці: НМЦ ПТО. – 2005. – с. 46.

6. Оржеховська В., Ковганич Г. Педагогічні роздуми про учнівське самоврядування/ Педагогічна газета, 2005.-№6.-С.6

7. Портных В.Я. О самоуправлении студенческого коллектива // Специалист.-2000. - №2. – С.23-25

8. Студентське самоврядування у вищій школі, його суть і розвиток в умовах трансформації суспільства: Методична рекомендація з досвіду роботи в КНТЕУ, К.-2002.- 19с.

2.5. Зміст та напрями діяльності

органів учнівського самоврядування

Доцільно організоване за змістом і формою учнівське самоврядування містить в собі потужний виховний потенціал. Воно вводить особистість у світ лідерства, формує соціальні мотиви поведінки, ціннісні орієнтації на суспільну активність, розширює сферу соціального спілкування. Крім того, самоврядування розвиває самодіяльність та ініціативу (майбутніх фахівців), мотиви самовизначення, вдосконалює вміння керуватися свідомо поставленою метою, забезпечує можливість самостійно приймати рішення, культивує в учнівській молоді власну позицію. Це дає можливість учням конструктивно впливати на довкілля та себе самого, тобто почуватися активним суб'єктом життєдіяльності, не

задовольнятися пасивною роллю стороннього спостерігача та споживача активності інших тощо.

Дієвим засобом виховання особистості в учнівському самоврядуванні виступає цілеспрямоване створення ситуацій, за яких в учнівській молоді виникає стійка орієнтація на продуктивні діяльнісні взаємини. Наявність працездатного та дієвого активу є суттєвим фактором ефективної організації учнівського самоврядування. До складу активу входять учні, які виконують ті чи інші суспільні доручення, менеджери соціальних проектів тощо.

Умови забезпечення ефективної діяльності учнівського самоврядування:

- Позиціонування намірів, місії, завдань і планів перед шкільною і місцевою громадами.
- Подолання формалізму в діяльності учнівського самоврядування і педагогічного керівництва ним.
- Залучення членів самоврядування до процесу оновлення змісту політики навчального закладу і здійснення профілактичної діяльності.
- Забезпечення самоврядування реальною нормативно-правовою базою.
- Добір, залучення до органів самоврядування найавторитетніших лідерів учнівського колективу.
- Прагнення до розширення напрямів та форм діяльності.
- Створення простору самодіяльності учнів, повага педагогів до самостійних рішень учнівського колективу та його органів, не нав'язування учням своєї волі в справах, які є компетенцією учнівського самоврядування.
- Кваліфікована, тактовна педагогічна підтримка і допомога учнівському активу, навчання його складної справи управління, технологічними аспектами забезпечення реальної участі дітей та підлітків у процесах життєдіяльності закладу.
- Взяти за правило в учнівському колективі міняти функцій "керівника" і "підлеглого".

- Широке висвітлення результатів діяльності учнівського самоврядування, систематичне звітування членів самоврядування перед педагогічним колективом та учнями.

Ці умови можуть змінюватись, а тому структура організації учнівського самоврядування повинна бути динамічною та варіативною.

Головні функції учнівського самоврядування:

Соціалізуюча – полягає у здобутті учнями соціального досвіду конструктивної соціальної дії, спрямованої на вирішення власних проблем, проблем однолітків, навчального закладу, громади, суспільства.

Комунікативна – учень отримує можливість спілкуватися з іншими людьми, обмінюватися досвідом.

Захисна – представлення інтересів учнів у різноманітних структурах навчального закладу та виробництва.

Організаторська – залучення молоді до участі в самоврядуванні, волонтерському русі тощо.

Превентивна – попередження негативних проявів в учнівському середовищі.

Прогностична – прогнозування на основі досліджень динаміки, тенденцій, закономірностей розвитку учнівського самоврядування.

Проектна – проектування змісту напрямів спільної продуктивної діяльності учнів, їх взаємин.

Корекційно-компенсаторна – забезпечення підвищення ролі самооцінки в регуляції поведінки.

Пізнавально-пошукова – пізнання свого внутрішнього світу, своїх однолітків, світу майбутньої професії тощо.

- Виховна – сприяє розвитку активності, творчої особистості, якій притаманні цілеспрямованість, відповідальність ініціативність, компетентність [1; 2; 3; 4].

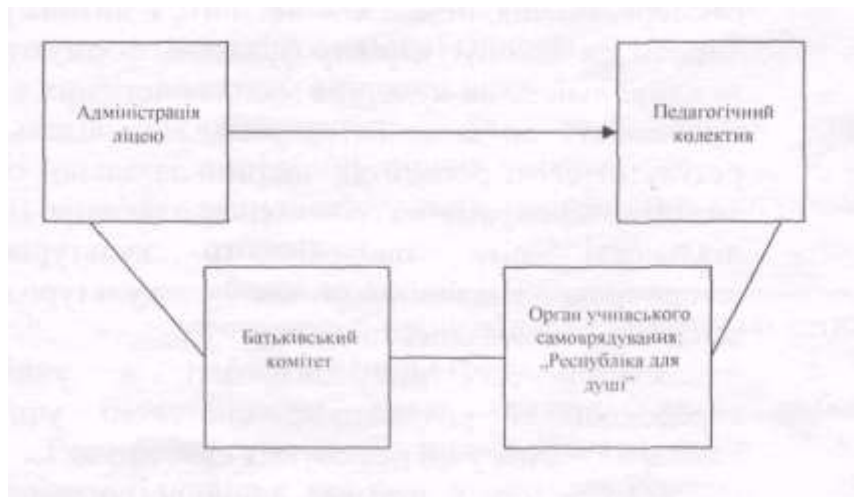
Література

1. Ковганич Г. Розвиток учнівського самоврядування / Педагогічна газета, 2007.-№8.-С.8
2. Набока Б.С. Розвиток ідей про учнівське самоврядування у вітчизняній педагогічній теорії та практиці. Дис. на здобуття вченого звання канд. пед. наук. – Кіровоградський педагогічний університет. – 2000. – 196с.
3. Портных В.Я. О самоуправлении студенческого коллектива // Специалист.- 2000. - №2. – С.23-25
4. Потопа К.Л. Соціально-педагогічні умови організації студентського самоврядування у вищих навчальних закладах. Автореферат дис. на здобуття наук.ступеня кандидата педагогічних наук.- Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова.- К., 2006.-21с.

2.6. Досвід організації учнівського самоврядування в сучасних професійних навчальних закладах

Учнівське самоврядування в Кіровоградському професійному ліцеї сфери послуг, дає можливість кожному учневі реалізувати свої здібності в самостійно обраному напрямі. Крім того, в процесі постійного залучення учнів до участі в суспільному житті формуються певні риси: уміння самоорганізовуватись та організувати будь-яку справу й участь у ній інших; почуття власної гідності; почуття справедливості; об'єктивність та толерантність при вирішенні спірних питань; комунікабельність, порядність у стосунках з оточенням; повага до людей; готовність прийти на допомогу, захистити права людини і громадянина.

На сьогодні практично всі справи в КПЛСП (турніри, конкурси, фестивалі, свята) організовуються і проводяться за участю парламентських комітетів „Республіки”. Комітети працюють у тісній співпраці з педагогами-кураторами, адміністрацією та батьківським комітетом, тому можна з повним правом говорити про всі створенні передумови для діяльності в подальшому органу ліцейного співуправління:

Найголовнішим завданням педагогічного керівництва розвитку самоврядування учнів є пошук найбільш ефективних форм організаційної праці учнів, форм та змісту діяльності органів самоврядування.

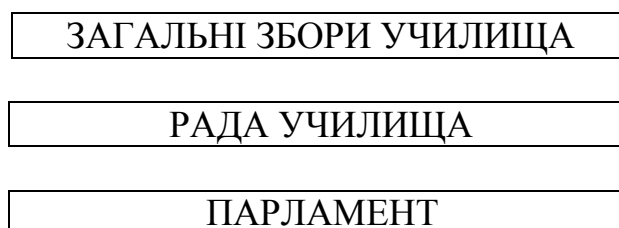
У процесі життєдіяльності в учнівському середовищі з розвиненою системою учнівського самоврядування учні реалізують своє право: на участь у виборах та інших формах прямої демократії (політико-правова сфера громадянської освіти і виховання); на участь у громадянських об'єднаннях (соціальна сфера); на свою культуру і мову, не заперечувати культурні цінності інших народів (культурологічна сфера); на оцінку власних можливостей, на самореалізацію та самовдосконалення.

Структура органу учнівського самоврядування „Республіка для душі“

Система самоврядування в ліцеї дає можливість кожній дитини самоактуалізуватися, виявити та зреалізувати особисті здібності. Вона сприяє розвитку у дитини соціальної адаптації, активної громадянської позиції, усвідомлення себе як громадянина правового демократичного суспільства.

**Структура учнівського парламенту
ВПХУ №5 м. Чернівців**

Навчальна комісія	Правова комісія	З організацій	Національно-культурне відродження	Спортивно-масова і військово-	Фінансово-господарська комісія
-------------------	-----------------	---------------	-----------------------------------	-------------------------------	--------------------------------

		дозвілля		патріотича	
--	--	----------	--	------------	--

Напрями роботи комісії парламенту

Навчальна комісія.

Організовує конкурси, виставки з навчальних дисциплін, надає допомогу учням, що не встигають.

Правова комісія.

Розробляє законодавчі документи (статут, закони, конституцію тощо), стежить за їх виконанням. Розглядає порушення прийнятих законодавчих актів, різні конфлікти. Стежить за збереженням майна училища.

З організації дозвілля.

Організовує проведення загальноучилищних свят, вечорів, дискотек, роботу КВК, різних змагань, конкурсів, виставок.

Національно-культурне відродження.

Виховує інтерес до народних ремесел, розвиває трудові і художні навички, знайомить з технікою виготовлення предметів українського побуту.

Спортивно-масова і військово-патріотична.

Організовує проведення змагань, проведення спортивних свят, туристичних походів, експедицій, подорожей, пошукову роботу.

Фінансово-господарська комісія.

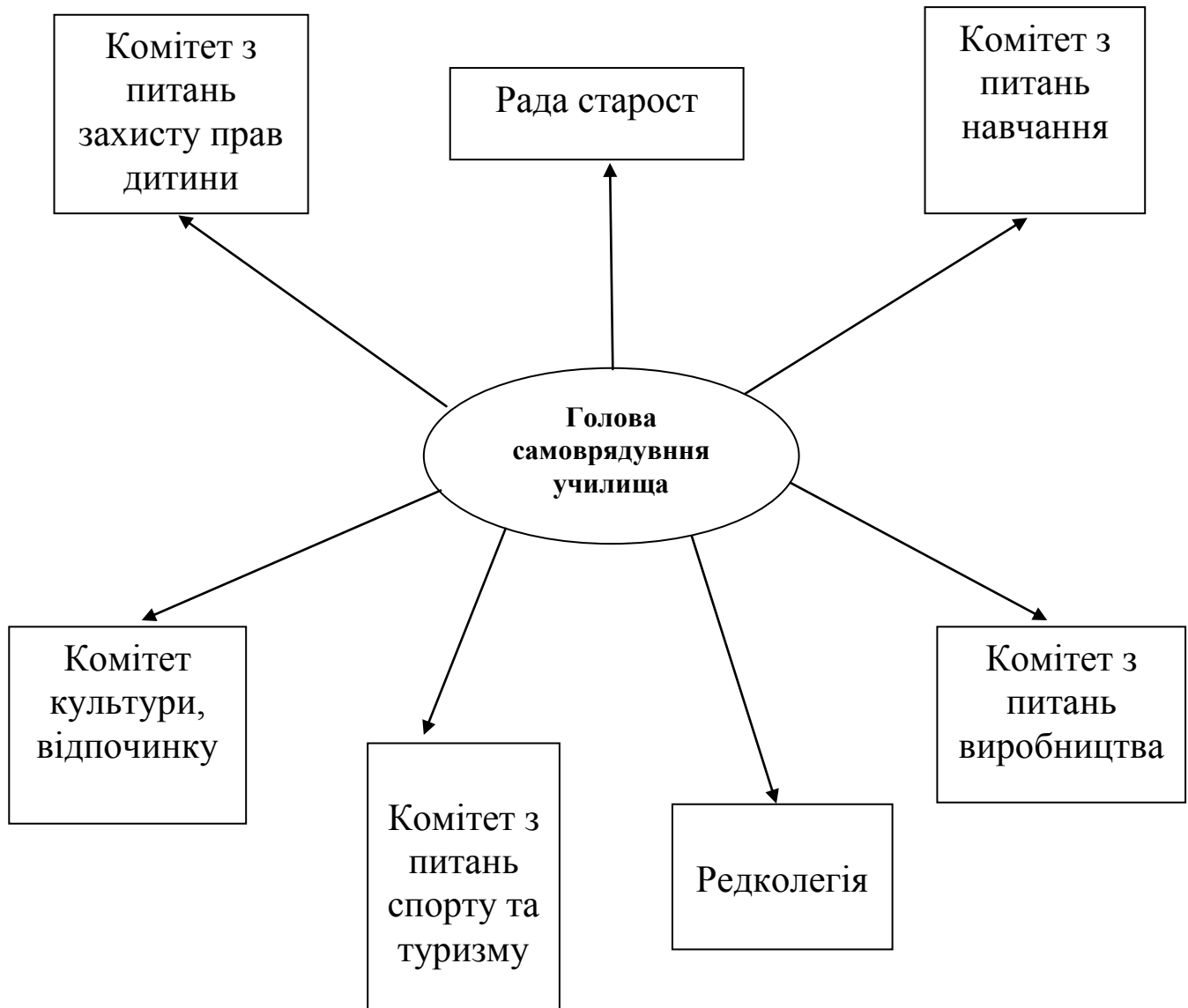
Дбає про розширення джерел фінансування. Суворо стежить за витратами грошових надходжень. Веде необхідну документацію.

Усі комісії звітують перед парламентом не менше двох разів на рік.

Парламент є складовою частиною та помічником адміністрації училища у вирішенні ключових питань з навчання, виховання та захисту соціальних інтересів учнів.

Модель самоврядування ВПУ №3

м. Чернівців

ВИСНОВКИ

Функціонування учнівського самоврядування в ПТНЗ надає учням досвід самостійно і активно діяти, сприяє їх організованості, відповідальності, проявам ініціативи та творчості, що повноцінно соціалізує особистість учня.

Отже учнівське самоврядування – це активна, соціальна та патріотична свідомо громадська діяльність учнів, яка здійснюється ними згідно з тими завданнями і метою, які ставляться перед керівництвом ПТНЗ.

Розвиток учнівського самоврядування виступає однією з умов підвищення якості підготовки фахівців, виховання соціально-активних кадрів, здатних творчо, ініціативно вирішувати завдання оновлення суспільного життя в Україні в сучасних умовах.

Діяльність учнівського самоврядування нерозривно пов'язана з професійною орієнтацією майбутніх фахівців, спеціалістів, бо досвід роботи ПТНЗ показує, що молодь, яка вступила до цих навчальних закладів, не достатньо чітко уявляє собі обрану професію, її зміст та якості особистості, що необхідні для певної спеціальності. Воно дає учням можливість набувати, вдосконалювати і реалізовувати комунікативні здібності у навчально-виробничій діяльності. Це визначає функції учнівського самоврядування у вихованні учнів ПТНЗ як:

- суспільні цінності (повага до особистості, її стан у неофіційній структурі взаємин, що свідчать про цінності та визнання особистості у межах однієї групи; почуття відповідальності за стан дорученої справи);
- духовні цінності (має позитивну, комунікативну, регулятивну функції, сприяє прагненню реалізації фундаментальної потреби учня у самовиявленні в даних умовах існування; забезпечення можливості моральних, інтелектуальних, естетичних надбань та впевненості у собі);
- складова професійного становлення майбутнього працівника (повага до обраної професії, потреба у власному професійному удосконаленні, здатність до фахового самовизначення, вміння працювати у колективі, особисті якості лідера та організатора).

Тести для самоконтролю слухачів

1. Визначте найбільш повний зміст терміну «учнівське самоврядування»:

- а) форма діяльності учнів;
- б) спосіб життя учнівського колективу;

- в) механізм співпраці молоді і дорослих в єдиному колективі;
- г) засіб удосконалення організаторських та управлінських умінь учнів.

2. Оберіть головний принцип в роботі учнівського самоврядування:

- а) самостійності;
- б) системності;
- в) відповідальності;
- г) відкритості та прозорості.

3. З'ясуйте пріоритетний напрям діяльності органів учнівського самоврядування:

- а) організація просвітницької роботи серед однолітків;
- б) захист прав та інтересів членів колективу;
- в) залучення учнів до активної участі в житті колективу;
- г) самоорганізація особистості учнів.

4. Визначте найскладнішу проблему організації учнівського самоврядування:

- а) проблема лідерства в учнівському середовищі;
- б) проблема організації волонтерського руху;
- в) проблема доцільності педагогічного впливу та його форм і методів;
- г) проблеми науково-методичного забезпечення учнівського самоврядування.

5. Проаналізуйте основні соціально-педагогічні умови організації учнівського самоврядування. Оберіть головну мету:

- а) демократичний характер відносин між управлінською і самоуправлінською структурами;
- б) делегування учням відповідальності і повноважень;
- в) педагогічне керівництво в процесі спільної діяльності педагогічного колективу та учнівського самоврядування;
- г) наявність у навчальному закладі громадських молодіжних організацій.

6. Оберіть серед критеріїв розвитку учнівського самоврядування головне:

- а) кількість учнів, залучених до управлінської діяльності;
- б) готовність навчальної групи до виконання поставлених завдань;
- в) відповідальність учнів за результати діяльності навчальної групи;
- г) стабільність структури учнівського самоврядування.

ДОВІДКОВІ МАТЕРІАЛИ

(поняттєвий апарат)

У зв'язку з поверненням старих та появою нових педагогічних явищ в освітньому середовищі або в педагогічному науковому знанні триває процес

переосмислення поняттєвого апарату професійної педагогіки. Тому пропонуємо довідковий словник, який буде в нагоді для керівників професійних навчальних закладів.

Аксіологія педагогічна – наука про сприйняття, освоєння та оцінку нового у педагогіці. *Основні категорії педагогічної аксіології:* педагогічне співтовариство, оцінка та різновиди процесів освоєння нового, явища консерватизму і новаторства в педагогіці, особливості інноваційного середовища, готовність педагогічного співтовариства до сприйняття і оцінки нового тощо.

Бар'єр психологічний – психічний стан, який виявляється в неадекватній пасивності особистості, що перешкоджає виконанню нею тих чи інших дій. Причинами виникнення психологічних бар'єрів можуть стати новизна і небезпечність ситуації, несподівана або негативна інформація, відсутність гнучкості і швидкості мислення.

Взаємодія педагога і вихованців у педагогічному процесі – взаємний вплив дорослого і дітей, у процесі якого здійснюється їхній взаєморозвиток. Каналами взаємодії у педагогічному процесі виступають діяльність, спілкування і взаємини вихователя та вихованців. Модель педагогічної взаємодії визначає характер педагогічної системи.

Взаєморозуміння – система почуттів і взаємин, яка дозволяє узгоджено досягнути цілей спільної діяльності чи спілкування. Максимально сприяє дотриманню інтересів і надає можливості для саморозкриття кожної особистості.

Виховна система – це умовно об'єднаний комплекс виховних цілей; людей, що реалізують їх у процесі цілеспрямованої діяльності; відносин, що виникають між її учасниками; освоєного середовища й управлінської діяльності по забезпеченню життєздатності цієї системи.

Вплив педагогічний – вплив педагога на свідомість і поведінку вихованців, на організацію життя і діяльності з метою формування у них певних якостей особистості та забезпечення успішного досягнення заданих цілей.

Глобалізація освіти – одна з фундаментальних тенденцій розвитку освіти. Відображає формування єдиного соціального, інформаційного і освітнього

простору в масштабах усієї планети, в тому числі, через діяльність засобів масової інформації, канали Internet.

Готовність до інноваційної діяльності – особливий особистісний стан, який включає в себе взаємопов'язані і взаємообумовлені компоненти: мотиваційний, когнітивний, процесуальний і креативний. Розглядається як внутрішній чинник, що формує інноваційну позицію педагога.

Гуманітаризація освіти – одна з основних тенденцій розвитку освіти в сучасному світі. Відображає зростання ролі і значення людських відносин, взаємного прийняття учасників освітнього процесу для успішності освіти в цілому.

Діяльність педагогічна – професійна діяльність, спрямована на створення в педагогічному процесі оптимальних умов для виховання, розвитку і саморозвитку особистості.

Диверсифікація системи освіти – процес розширення системи освіти, що склалася, за рахунок збільшення числа типів і видів освітніх закладів.

Експеримент – (від лат. *experimentum* – проба, досвід) – метод дослідження, що передбачає виокремлення суттєвих факторів, які впливають на результати педагогічної діяльності, і дозволяє варіювати ці фактори з метою досягнення оптимальних результатів (В.І. Загвязинський); спрямована і контрольована педагогічна діяльність по створенню та апробуванню нових технологій навчання й виховання, розвитку учнів, управління освітньо-виховним закладом.

Експертиза (від лат. *expertus* – досвідчений) – оцінка стану, що виявляє суспільну значущість ініціативи, її реалізаційний потенціал, особливості включення означеної ініціативи до регіональної освітньої ситуації. Експертиза визначає можливі напрямки руху певної інновації, форми її існування і вплив у регіональній ситуації.

Експертна діяльність – особливий тип дослідницької діяльності: об'єктом вивчення має педагогічну практику, що розвивається.

Експертна оцінка – експертне судження, виражене у кількісній формі або як оцінке (краще, гірше тощо). Можливі індивідуальні, групові та колективні експертні оцінки.

Життєвий цикл нововведення – етапи, які проходить у своєму розвитку нововведення: виникнення (стар); швидкий ріст (у боротьбі з опонентами, консерваторами, скептиками); зрілість; освоєння; дифузія (проникнення, розповсюдження); насичення (освоєння багатьма людьми, проникнення у всі частини педагогічного і управлінського процесів); рутинізація (достатньо тривале використання новації, в результаті чого для багатьох людей вона стає звичним явищем, нормою); криза (вичерпність можливостей застосувати новацію в нових галузях, умовах); фініш (нововведення перестає бути таким, як є, або замінюється іншим більш ефективним, або ж поглинається більш загальною ефективною системою).

Задача педагогічна – осмислення педагогічної ситуації, що склалась і прийняття на цій основі рішень і плану необхідних дій.

Здібності педагогічні – узагальнена сукупність таких індивідуально-психологічних особливостей і професійно значущих якостей педагога, які забезпечують досягнення високих результатів у педагогічній діяльності. Розрізняють *види* педагогічних здібностей: *гностичні* (вміння пізнавати й отримувати задоволення від пізнання); *дидактичні* (вміння пояснювати, передавати знання, навчати); *комунікативні* (вміння спілкуватись, співробітничати); *перцептивні* (вміння проникнути у внутрішній світ дитини, здатність до емпатії); *прогностичні* (вміння здійснювати педагогічне передбачення, прогнозувати результати взаємодії у педагогічній діяльності) та ін.

Інновативність – емоційно-оцінке ставлення до нововведень, відмінність у сприйнятливості суб'єктів до інновацій, нових у даній системі ідей, досвіду, яка являє собою здебільшого не лише розповсюдження нововведень, а й рису особистості, що характеризується високим почуттям нового, прагненням до творчості.

Інноватика педагогічна – вчення про створення педагогічних нововведень, їхню оцінку та освоєння педагогічним співтовариством, використання і застосування на практиці.

Інноваційна педагогічна діяльність – вищий ступінь педагогічної творчості; педагогічне винахідництво нового у педагогічній практиці, що спрямоване на формування творчої особистості, враховує соціально-економічні, екологічні, політичні, демографічні зміни у суспільстві і виявляється у цілепокладанні, визначенні мети, завдань, змісту й технології інноваційного навчання та виховання.

Інноваційна культура педагога – система освоєних особистістю педагогічних засобів, що забезпечують інноваційний спосіб діяльності, системоутворюючим елементом якої є цінності "інноваційного плану". Інноваційна культура виконує раціонально - праксіологічну, організаційно-впорядковуючу, описово-пояснювальну, прогностико-управлінську, евристико-пізнавальну і комунікативно-трансляційну функції.

Інноваційна педагогічна технологія – цілеспрямоване, систематичне та послідовне впровадження в практику способів, прийомів педагогічних дій і засобів, що охоплюють цілісний навчально-виховний процес від визначення його мети до одержання очікуваних результатів.

Інноваційне середовище – педагогічно доцільно організований простір життєдіяльності, який сприяє розвитку інноваційного ресурсу особистості; інтегрований засіб накопичення і реалізації інноваційного потенціалу освітнього закладу.

Інноваційні ідеї – лише ті, які засновані на новому знанні про процеси людського розвитку і пропонують невикористовуванні раніше теоретичні підходи до розв'язання педагогічних проблем, конкретні практичні технології отримання високих результатів.

Інноваційні уміння – володіння способами і прийомами інноваційної діяльності, що дозволяють виокремити проблему, проникнути в її суть, і на цій

основі конструювати і продуктивно вирішувати інноваційні професійно-педагогічні завдання.

Інноваційний потенціал керівника – сукупність соціокультурних і творчих характеристик особистості керівника, що виражає готовність удосконалювати педагогічну управлінську діяльність, а також наявність внутрішніх засобів і методів, які забезпечують цю готовність.

Інноваційний потенціал освітньо-виховного закладу – здатність закладу створювати, сприймати, реалізувати нововведення та своєчасно позбавлятися від застарілого, педагогічно недоцільного.

Інноваційний прогностичний характер управління освітнім закладом – введення в управлінський цикл таких змін, які спрямовані на визначення перспектив розвитку освітньої системи та її радикальне оновлення: діагностика стану проблем і виявлення проблемних полів, побудова концепції перетворення і проектування, програмування діяльності, моделювання й корекція моделі, її адаптації і тиражування результатів.

Інноваційний процес – комплексна діяльність по створенню, освоєнню, використанню та розповсюдженню нововведень.

Інноваційний режим – порядок здійснення навчання в умовах конкретної інновації; систематичне здійснення координації і регуляції Інноваційний процесу.

Компоненти педагогічної системи – мета (педагогічний ідеал виховання), зміст педагогічного впливу (освітня програма), засоби, форми, методи педагогічного впливу; результат; люди (педагоги, батьки, вихованці тощо) як носії педагогічної системи, об'єкти і суб'єкти педагогічної діяльності.

Контакт особистий – перший момент встановлення зв'язку між двома партнерами, які вступають у спілкування і взаємодію. *Види контакту: фізичний (тактильний)* – за допомогою дотику; *візуальний* – за допомогою погляду; *вербальний* – за допомогою слів; *пластичний* – виражений жестом; *предметно-дійовий* – коли предмет і дія виступають засобом встановлення зв'язку. Найбільшу цінність для виховання дитини має візуальний контакт - погляд очі в очі.

Конфлікт – надзвичайно загострене протиріччя, пов'язане із значними емоційними переживаннями.

Конфлікт педагогічний – це також протиріччя між суб'єктами. Буває двох видів: внутрішній (внутрішньо-особистісний) і зовнішній (міжособистісний і міжгруповий). В залежності від способу розв'язання виокремлюють *продуктивні* (конструктивні) і *деструктивні* конфлікти. Продуктивні конфлікти стимулюють розвиток окремої особистості або групи. Помилкове сприйняття тієї ж ситуації може призвести до деструктивного розв'язання проблем. Способи розв'язання конфлікту: прояв емпатії, компроміс, "третейський суддя", двосторонній аналіз, тимчасовий розрив зв'язку, ультиматум тощо.

Креативність мислення – здатність висловлювати незвичайні ідеї, нетрадиційно мислити, швидко розв'язувати проблемні ситуації.

Критерій оптимальності – ознака (показник), на основі якого проводиться оцінка можливих варіантів (альтернатив) розвитку процесу і вибір найкращого з них. Всупереч вимогам логіки (щоб критерій містив тільки один показник), у педагогіці він завжди виходить комплексним, оскільки досить складно диференціювати причини і наслідки процесів, що протікають у педагогічній системі.

Критичне мислення – здатність аналізувати інформацію з позицій логіки, вміння виносити обґрунтовані судження, рішення і застосовувати одержані результати як до стандартних, так і до нестандартних ситуацій, питань і проблем. Цьому процесові властива відкритість новим ідеям.

Модель фахівця – узагальнений перелік якостей, який визначає професіоналізм у відповідній сфері людської діяльності. Модель фахівця є еталоном, зіставлення з яким дозволяє виявити міру наближення окремих осіб до бажаного рівня професіоналізму; узагальнений зразок професіонала, який є кінцевою метою діяльності вищої школи і відповідає всім вимогам практики, з урахуванням тих змін, що прогнозують в недалекому майбутньому.

Неологія педагогічна – наука про створення нового у педагогіці. *Основні категорії педагогічної неології*: нове в педагогіці, класифікація педагогічних

нововведень, умови створення нового, критерії новизни, традиції і новаторство, етапи створення нового у педагогіці.

Новаторство – вищий ступінь педагогічної професійної майстерності, педагогічне винахідництво нового, якого досі не було в педагогічній практиці, яке ще не висвітлено широко у педагогічній літературі.

Нововведення – комплексний, цілеспрямований процес створення, розповсюдження й використання нового, метою якого є задоволення потреб і процесів людей новими засобами, що веде до певних якісних змін систем і способів забезпечення її ефективності, стабільності та життєздатності.

Освітня технологія – технологія, що відбиває загальну стратегію розвитку освіти, єдиного освітнього простору. Її призначення – прогнозування розвитку освіти, його конкретне проектування і планування, передбачення результатів, а також визначення відповідних освітнім цілям стандартів. Прикладами освітніх технологій можуть бути концепції освіти, освітні закони, освітні системи (гуманістична концепція освіти, Закон України "Про освіту", система неперервної освіти тощо).

Партнер (фр. *partnaire*) 1) учасник гри, вистави; 2) компаньйон, спілник.

Педагог інноваційної орієнтації – це особистість, яка здатна брати на себе відповідальність, вчасно враховувати ситуацію соціальних змін, найбільш перспективний соціальний тип педагога. Як дослідник, він "спрямований на науково обґрунтовану організацію навчально-виховного процесу з прогностичним спрямуванням, має адекватні ціннісні орієнтації, гнучке професійне мислення, розвинуту професійну самосвідомість, сформовану готовність до сприйняття нової інформації, високий рівень самоактуалізації, володіє мистецтвом рефлексії" (Н.І.Клокар).

Педагогіка співробітництва – сучасна педагогічна концепція, в якій дитина розглядається як активний суб'єкт спільної з педагогом діяльності, заснованої на реальному співробітництві, демократичних і творчих засадах. Фундаментом педагогіки співробітництва є гуманістичний характер взаємин

вихователя і вихованців. Автори педагогіки співробітництва: Ш.О.Амонашвілі, І.П.Волков, Є.М.Ільїн, С.М.Лисенкова, В.О.Сухомлинський, В.Ф.Шаталов та ін.

Педагогічна концепція – певний спосіб розуміння, трактування педагогічних явищ; основна точка зору на предмет педагогічної науки чи педагогічного явища; керівна ідея для їх систематичного висвітлення; система пов'язаних між собою, взаємозумовлених поглядів на сутність педагогічних явищ.

Педагогічна технологія – проект певної педагогічної системи, що реалізується на практиці; змістова техніка реалізації навчально-виховного процесу; закономірна педагогічна діяльність, яка реалізує науково-обґрунтований проект навчально-виховного процесу і має вищий рівень ефективності, надійності, гарантованого результату, ніж традиційні методики навчання й виховання.

Проектування педагогічне – цілеспрямоване діяльність, яка визначає необхідність педагогічних перетворень, прогнозує та оцінює наслідки реалізації тих чи інших педагогічних задумів.

Регіоналізація освіти – фундаментальна тенденція сучасності, реалізується через формування особливого "національно-регіонального" компонента в освіті, який відображає історико-культурні, соціально-економічні реалії та потреби розвитку окремих територіальних і етнокультурних спільнот.

Рефлексія – див. окрему статтю після словника.

Рівні новизни – *абсолютна новизна* (принципово невідома новація, відсутність аналогів і прототипів); *локально-абсолютна новизна* (використання новації в нових умовах, хоча ця новація застосовувалася на інших об'єктах); *умовна новизна* (виникає при незвичному поєднанні раніше відомих елементів); *нормативна новизна* (новація вважається оригінальною, якщо відрізняється від інших, які в даний час використовуються як норма); *суб'єктивна новизна* (коли об'єкт новий для даного суб'єкта).

Самоактуалізація (від лат. *actualis* – дійсний, справжній) – прагнення людини до найбільш повного виявлення, розвитку і реалізації своїх особистісних

можливостей. Справжня самоактуалізація передбачає наявність благоприємних соціально-історичних умов і відповідного виховання.

Синергетика – наука, що досліджує процеси переходу складних систем із неупорядкованого стану в упорядковане; встановляє такі зв'язки між елементами систем, при яких їхня сумарна дія в межах систем перевищує за своїм ефектом просте додавання ефектів дії кожного з елементів окремо. Як самостійна наука виникла в середині 70-х років ХХ ст. Для педагогіки починає виступати як один з методологічних принципів, оскільки саме в межах цілеспрямованої взаємодії у педагогічному процесі спостерігаються ефекти, що вивчаються синергетикою.

Системні нововведення – нововведення, які охоплюють весь педагогічний процес освітньо-виховного закладу. Для освоєння таких нововведень абсолютно необхідною є розробка програми розвитку. До системних нововведень належать насамперед ті, які передбачають або перебудову всього закладу під певну ідею, концепцію, або створення нового освітнього закладу на базі попереднього (наприклад, ВПУ – агрофірма дитячий садок-школа, адаптивна школа, школа-лабораторія тощо).

Ситуація успіху з педагогічної точки зору – цілеспрямоване, організоване поєднання умов, за яких створюється можливість досягти значних результатів у діяльності як окремо взятої особистості, так і колективу в цілому. Це результат продуманої та підготовленої стратегії і тактики педагога, сім'ї. Ситуація успіху досягається тоді, коли сама дитина визначає цей результат як успіх.

Соціалізація – складний процес входження індивіда до соціуму. З одного боку, включає засвоєння певної системи цінностей (норм, зразків, знань, уявлень), що дозволяє індивіду функціонувати як члену суспільства. З іншого боку – процес здобуття власного соціального досвіду і активного самобудівництва особистості.

Структура діяльності – елементи діяльності в їх внутрішньому взаємозв'язку і взаємній обумовленості. Традиційно виокремлюють такі елементи, як: мотиви, план діяльності, засоби, методи і форми діяльності, критерії результативності тощо.

Творче співробітництво – принцип особистісно-орієнтованої педагогіки; процес взаємодії людей між собою для досягнення спільної мети.

Технологія колективної творчої діяльності – інноваційний засіб освіти, за допомогою якого педагоги осягають феномену "творчості". Це неперервний процес управління розвитком потреб, здібностей, засвоєння педагогом досвіду людських стосунків і практичної творчості, в хід якого розвиваються спрямованість на самодослідження, формуються уміння самодіагностики психічного стану і уміння прогнозувати можливі варіанти своєї професійної поведінки і спілкування з іншими людьми.

Фактори розповсюдження нового – а) *соціальні умови широкого плану* (переважаюче в суспільстві ставлення до педагогічних ідей, державна політика в сфері освіти взагалі і стосовно конкретних нововведень зокрема); б) *окремі соціальні умови* (діяльність конкретних державних і суспільних інститутів – засобів масової інформації, учбових закладів, органів освіти, самодіяльних педагогічних об'єднань); в) *особистісні фактори* (особистісні особливості авторів і пропагандистів педагогічних інновацій, у тому числі авторитетність цих людей в очах творчих педагогів, усього педагогічного товариства, діячів освіти).

Використана література:

1. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. – К., 1997. –376 с.;
2. Інноваційні педагогічні технології: Словник – довідник / Автор – упорядник І.М. Дичківська. — Рівне: РДГУ, 2003. – 43 с.
3. Паламарчук В.Ф. Педагогічні інноваційні: міфи та реалії //Директор школи, ліцею, гімназії. – 2002. – № 3. – С. 36-40.
4. Словник іншомовних слів. К.: Головна ред. УРЕ, 1985. – 644 с.

Рефлексія

Сучасний ринок праці висуває все більші вимоги щодо конкурентоспроможності майбутніх працівників. Причому, це стосується як рівня фахової компетентності претендентів на робоче місце, так і їх особистісних якостей. Незалежно від професій, наявність таких рис, як високий рівень саморегуляції, ініціативність, креативність, прагнення професійного самовдосконалення, безумовно, цінуються працедавцями. Додамо, що максимальна самореалізація особистості в обраній професії можлива лише за умови адекватного професійного самовизначення.

Таким чином, нові суспільні орієнтації, зміни системи цінностей, якісна перебудова ринку праці, більш жорсткі умови конкуренції – суттєво змінило умови, за яких відбувається професійне самовизначення.

Рефлексію розглядають як форму "теоретичної діяльності суспільно розвиненої людини, спрямованої на осмислення всіх своїх дій та їх законів; як діяльність самопізнання, що розкриває специфіку духовного світу людини" (Философская энциклопедия. М.: Советская энциклопедия, 1967.– Т.4.– 591 с.).

Професійна рефлексія – пошук, оцінка, обговорення з собою власного досвіду, реального і уявного. Рефлексія найчастіше стихійна, ситуативна; професійна рефлексія переважно "упорядкована" досвідом, змістом і обставинами діяльності, а тому й піддається зовнішньому впливові, корегуванню.

У педагога (керівника) об'єктом рефлексії є люди та ситуації з ними і між ними, тобто завжди уяскравлений людський, гуманістичний аспект з поєднанням високих ціннісних критеріїв з чесністю і відповідальністю. Будь-яка педагогічна проблема чи педагогічна дія завжди рефлексивні.

Найважливіше для технології управління – опинитися під впливом людини, не здатної на ефективну рефлексію самої себе. (Зязюн І. А. Освітні технології у вимірах педагогічної рефлексії / Світло, 1996. – № 1. – С. 4-9).

Людина – у випадку неуспішної діяльності, коли спроби використати відомі способи дій не спрацьовують, або є очевидним, що вони не підходять – може робити спроби проаналізувати ситуацію та віднайти нові способи її вирішення, ніби подивитись на неї очима іншої людини. Такий "рефлексивний вихід" за межі здійснюваної діяльності можливий завдяки дії психологічного механізму, що лежить в основі рефлексії – децентрації. Об'єктом рефлексії можуть бути як внутрішні якості особистості, здібності, вміння, так і те, як індивід сприймається й оцінюється іншими людьми або групами, оцінка взаємодії з ними. При чому, аналізуючи всі ці моменти, індивід подумки співвідносить свої думки, враження, рішення з відомим йому і ним прийнятими власними ціннісними еталонами.

Це дає можливість говорити про рефлексивність як здібність. Таким чином, розвинена особистісна рефлексія є ознакою людської самосвідомості вищих етапів розвитку і виявляється у наступному:

- наявності досить чітких уявлень про власне Я (про власні здібності, якості, риси, особливості – як позитивні, так і негативні);
- регулярному самопізнанні та самоаналізі;
- високій самооцінці та самоприйнятті;
- високому рівні саморегуляції (власних емоційних станів, пошук конструктивних способів вирішення конфліктних ситуацій, різноваріантність в поведінці, в комунікації, засобах адаптації тощо);
- наявності власної цікавої, творчої справи; креативності;
- стійкої мотивації до саморозвитку, самовиховання;
- прагненні бути в гармонії з собою і світом.

(Становських З.Л. Рефлексія як складова професійного самовизначення старшокласників // Педагогічний процес: Теорія і практика: Зб. наук. праць. – К.: ЕКМО, 2004.– Вип. 1. – С. 208-219).

Рефлексія найчастіше визначається як процес, що здійснюється окремою людиною при усвідомленні результатів практичної діяльності. Це загальний компонент у різних процесах і видах діяльності.

Формування важливих для практики зв'язків між теоретичними уявленнями й особистісним досвідом керівника оформлюються за допомогою механізмів рефлексії. види рефлексії: аналітична, синтетична, методологічна, організаційно-психологічна, внутрісистемна і т. п. (Орлов В. Рефлексія у професійному становленні особистості // Творча особистість у системі неперервної професійної освіти: Матеріали Міжнародної наукової конференції 16-17 травня 2000 року / За ред. С.О. Сисоєвої, О. Г. Романовського. – Харків: ХДПУ, 2000. – С. 264-268).

Професійна рефлексія розглядається як спрямованість свідомості на об'єкти професійної діяльності. На операційному рівні – це самопізнання, оцінка й аналіз власного професійного "Я", пошуки особистісного смислу і методологічних сутностей професійної діяльності від смислу окремих дій і вчинків до суті і наслідків управлінської діяльності, які забезпечують мотивацію компетентнісного самовдосконалення керівника. (Орлов В. Ф. Розвиток рефлексії як особливий напрям професійного становлення // Професійне становлення майбутніх вчителів мистецьких дисциплін: теорія і технологія. – Розд. 3.2. / За заг. ред. І. А. Зязюна. – К.: Наукова думка, 2003. – С. 169).